

بازتاب نقش نشانه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین^۱

نوشین سخاوت‌دوست - دانش‌آموخته کارشناسی ارشد، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.
فریبا البرزی^۲ - استادیار، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۶/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۹/۱۲

چکیده

در عصر حاضر لزوم پرداختن به مسئله معنا و کشف لایه‌های عمیق معنایی در حوزه‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی، هنری و معماری به امری اجتناب‌ناپذیر بدل شده است. بحث کمرنگ شدن این مهم در ارتباط با فضاهای شهری و معماری، الزام کاربرد روش‌های فکری و فلسفی منوط به معنا توأم با نگرشی نقادانه و عمیق را بیش از پیش مطرح کرده است. از مهم‌ترین این روش‌ها می‌توان به رویکرد نشانه‌شناسی با گستره‌ای وسیع در بررسی پدیده‌های مختلف اشاره کرد. بدین ترتیب در راستای پژوهش با به‌کار بردن روش نشانه‌شناسی در یافتن عناصر مکان‌ساز در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین، پیوندی میان نقش نشانه‌شناسی و چیستی مکان برقرار شده است. این مجموعه که به عنوان کاروانسرا در عصر قاجار کاربرد داشته، در چند سال اخیر به دنبال بازسازی‌های صورت گرفته در قالبی بدیع و به عنوان فضای شهری پویا به حیات خود ادامه داده است که به واسطه استمرار حضور شهروندان و در پی داشتن احساسی از تعلق به مکان، از ویژگی‌های خاص فضایی خود سخن به میان می‌آورد و بدین ترتیب جست‌وجوی مفاهیم فضایی پیرامون آن را به موضوعی درخور تأمل تبدیل می‌کند. در این راستا فرض بر آن است که استفاده از دانش نشانه‌شناسی می‌تواند به عنوان نقش مکمل، منجر به خوانش دقیق‌تر مکان و ارتقای کیفیت فضایی آن گردد. به عبارتی عناصر مکان‌ساز که به واسطه تجربه و ادراکات حسی مخاطب ایجاد می‌شوند، در گذار از نشانه‌شناسی به طور مشخص در ارتباط با بنا و متن قرارگیری آن مطالعه می‌شوند. با نظر به فرضیه مطرح شده، هدف پژوهش حاضر شناسایی مؤلفه‌های مرتبط با مفهوم مکان با نگرشی نشانه‌شناسانه و به روش توصیفی-تحلیلی است که در نهایت تطبیق مؤلفه‌ها با مجموعه سعدالسلطنه قزوین به واسطه مشاهده، مصاحبه، پرسشنامه و نقشه‌های شناختی از طریق ترسیم کروکی و تحلیل‌های آماری نرم‌افزار SPSS 20 در قالب ارائه فراوانی و میانگین داده‌ها و آزمون همبستگی اسپیرمن بررسی می‌شوند. نتیجه پژوهش ابتدا بیانگر اهمیت نقش نشانه‌شناسی در یافتن مؤلفه‌های ارتقادهنده فضا به مکان (همچون توجه به زمینه و انطباق با محیط، معنامندی، ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی، هویت و ماندگاری فضا، خاطره‌انگیزی) و سپس بررسی و تحقق این موارد در روابط و نسبت‌های مختلف میان فرد و مکان از منظر توجه به نشانه‌شناسی ادراکات، حافظه تاریخی، فرهنگی، اجتماعی و ذهنیت مخاطب است.

واژگان کلیدی: نشانه‌شناسی، گذر از فضا به مکان، حس مکان، معنا، سعدالسلطنه قزوین.

۱ این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نوشین سخاوت‌دوست با عنوان «طراحی پردیس فرهنگ و هنر و معماری ایرانی با رویکرد پدیدارشناسی و با توجه به دیدگاه نشانه‌شناسی» است که به راهنمایی دکتر فریبا البرزی در دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین ارائه شده است.

۲ نویسنده مسئول مقاله: faalborzi@yahoo.com

نشانه‌شناسی معماری و شهری توأمان مورد بررسی قرار می‌گیرند. توانایی انتقال معنا از طریق فضا سازی از جمله مواردی است که سبب به رسمیت شناختن ارتباط نشانه‌شناسی و معماری شده است (Gawlikowska, 2013: 50). به عبارتی دیگر نشانه‌شناسی با تفسیر بیان حاصل از فرم‌های معماری، تدوین و دسته‌بندی کردن آنها و تبدیل هر عنصر به یک ابزار ارتباطی، می‌تواند به معنایی در ارتباط با اثر معماری دست یابد (Ramzy, 2013, 338). از نقطه نظر نشانه‌شناسی در تجزیه و تحلیل آثار معماری، نشانه‌شناسی تنها به عنوان علم مطرح نیست بلکه با تمام پدیده‌های فرهنگی و شناسایی آنها به مثابه یک نظام نشانه‌ای سروکار خواهد داشت (Kuznetsova, 2011: 1270-1271).

۲.۲. نشانه‌شناسی شهری

فضای شهری تحت تأثیر عوامل مختلف اجتماعی، ژئوپلیتیک، فرهنگی و ... پدیدار شده، سپس به منظور دستیابی به تکامل بیشتر در زمینه فرد و فرهنگ او رشد و گسترش می‌یابد و چنین دیدگاهی بیشتر با موضوع نشانه‌شناسی و فرهنگ سازگار است (Pilshchikov, 2015: 14). مطالعه معنایی در حوزه شهری از لحاظ علمی به معنای نشانه‌شناسی است که در اصل رویکردی فلسفی برای تحلیل پیام‌ها و نشانه‌هاست (Lind & Kolomyeytsev: 2014: 125). در حوزه شهری، نشانه‌شناسی از نوعی بارگذاری معنایی بر همه پدیده‌های شهری حرکت می‌کند که به صورت گسترده از فرآیند تفاوت‌یابی استفاده کرده و به افراد این امکان را می‌دهد که از خلال فرآیندهای کالبدی و حرکتی در تجربه روزمره، دست به ایجاد تفاوت برای تشخیص‌یابی و هویت‌یابی بزنند (Fakouhi, 2004: 302). در نتیجه در چارچوب نشانه‌شناسی معنای یک نشانه براساس فعالیت آن تأیید نمی‌شود بلکه در زمینه فرهنگی و در قلمرو رفتار اجتماعی مشخص می‌گردد (Leach, 2005: 175). از این نظر طیف وسیعی از رویکردهای نشانه‌شناسی در شهر مربوط به فرهنگ زندگی، تولید فرهنگی و مصرف فرهنگی است که در ابعاد مختلف مفهومی و کالبدی نمود پیدا می‌کند (Stahl, 2009: 257).

۲.۳. نشانه‌شناسی اجتماعی مکان

با توجه به تعاریف مطرح در زمینه نشانه‌شناسی معماری و شهری و اهمیت معنا مندی و ابعاد اجتماعی و فرهنگی در رویکرد نشانه‌شناسانه به مکان، موضوع نشانه‌شناسی اجتماعی در فضای شهری و نشانه-معنا شناسی نیز مطرح شده تا ابعاد متفاوتی از رویکرد نشانه‌شناسی در خوانش مکان مورد بررسی قرار گیرند. با توجه به ارتباط فضا و معنای آن تحت تأثیر زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی، تجربی و معنایی، رجوع به این مؤلفه‌ها و مفاهیم استعاره‌ای فضا می‌تواند به عنوان گام نخست نشانه‌شناسی اجتماعی در فضای شهری محسوب شوند (Lagopoulos, 2009: 175). بسیاری از نظریه‌های مربوط به نشانه‌شناسی شهری بر پایه نشانه‌شناسی اجتماعی مطرح شده است. رویکرد نشانه‌شناسی اجتماعی در نشانه‌شناسی شهری در راستای انتقاد

سخن از مکان و تعاریف مرتبط با آن در زمینه حس و روح مکان در حال حاضر در بسیاری از پژوهش‌های معماری و از زوایای مختلف مورد بررسی قرار گرفته‌اند. یکی از ابعاد نگریستن به مسئله مکان با در نظر داشتن نقش انسان و پیش فرض‌های ذهنی او در ادراک و دریافت محیط، دیدگاه نشانه‌شناسانه است. به مدد کار بست روش نشانه‌شناسی در فرآیند خوانش مکان و عوامل مکان‌ساز فضای شهری و معماری، ارتباط و رویارویی با زمینه به صورت عمیق و در گستره‌ای وسیع امکان پذیر می‌گردد. پژوهش حاضر قصد دارد تا در بررسی فرآیند گذر از فضا به مکان، مؤلفه‌های مکان‌ساز فضا را از منظر نشانه‌شناسی شناسایی و تحلیل کرده و سپس در تطبیق مؤلفه‌های پژوهش با نمونه مورد بررسی تحقیق، نقش دانش نشانه‌شناسی را در ارتقای کیفیت فضایی بررسی کند و نحوه کار بست دانش نشانه‌شناسی در خوانش فضای ارتقا یافته به مکان را مطرح نماید. بدین ترتیب ابتدا مطالعه اسناد و متون برای ارتباط نشانه‌شناسی با ارتقای کیفیت مکانی بررسی شده و سپس نتایج به دست آمده در قالب پرسشنامه بسته، باز (مصاحبه) و نقشه‌شناختی در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه مجدد به آزمون گذاشته می‌شود. پرسش‌های تنظیم شده به وضوح با فرهنگ و زمینه در کنار ادراکات حسی از مکان مطرح گردیده تا تأویل دقیق‌تری از ابژه (آنچه که مشاهده می‌شود) با توجه به متن حضور آن در فضای شهری صورت پذیرد. در روند پژوهش سعی بر آن بوده تا تئوری‌های استفاده شده با ارجاع به ویژگی‌های معنادار درک‌البد نمونه‌ای درخور تأمل به گونه‌ای ملموس و کاربردی مطرح شوند.

۲. چارچوب نظری

براساس عنوان پژوهش در خصوص محوریت نقش نشانه‌شناسی در بررسی مفهومی مکان، در بیان مبانی نظری، دو موضوع کلی نشانه‌شناسی مکان در فضای شهری و معماری به همراه عوامل مؤثر در تبدیل فضا به مکان مورد بررسی قرار می‌گیرند. با توجه به تأثیرگذاری موضوع نشانه‌شناسی شهری و معماری بر بررسی مفهومی مکان، ابعاد کلی دو موضوع یاد شده در قالب تعاریف جزئی‌تر چون مقوله "نشانه-معنا شناسی" و در راستای آن "معنا در نشانه‌شناسی شهری و معماری" و سپس بررسی ابعاد اجتماعی مکان در قالب "نشانه‌شناسی اجتماعی" صورت پذیرفته تا در بررسی مفهومی مکان و موضوع وابسته به آن در حوزه "حس مکان"، تعاریفی روشن ارائه شوند. در پایان، تعاریف مطرح شده در نمودارهای شماره ۲۱ برای نمایش ارتباط و انسجام مطالب ارائه شده‌اند.

۲.۱. نشانه‌شناسی معماری

روش نشانه‌شناسی به کار رفته در این پژوهش در قالب روشی تحلیلی است که با اولویت قراردادن زمینه و محوریت قائل شدن به خوانش پیش فرض‌های ذهنی مخاطبان در مواجهه با اثر، آشکارسازی و تأمل در حوزه معنا را امکان پذیر می‌سازد. با توجه به اهمیت نمونه مورد مطالعه در فضای شهری، موضوع

عمیق‌تر معنایی را در حوزه ارتباط فرد با محیط به ارمغان آورد.

۲٫۵. مقوله معنا در نشانه‌شناسی معماری

بحث ارتباط نشانه‌شناسی با مفهوم مکان در حوزه معماری، ابتدا با موضوع معنادهی مطرح می‌شود. به عبارتی دیگر فهم معنا از هر عنصر و نشانه‌ای زمانی رخ می‌دهد که انسان به تحلیل مؤلفه‌های فرهنگی و زمینه شکل‌گیری موضوع می‌پردازد و به فراخور موضوع با ادراکات و احساسات خود با آن مواجه می‌گردد. نقش دستیابی به مفهومی اصیل و آگاهی از معنا در پدیده‌ها در نشانه‌شناسی تا اندازه‌ای واجد اهمیت است که می‌توان چنین اظهار داشت که در نشانه‌شناسی، نشانه‌ها به مفاهیم دلالت دارند (Sojoodi, 2008: 21). اگرست و گاندلسوناس نشانه‌شناسی را روشی در عمیق‌تر ساختن فهم تولید معنا در معماری می‌دانند (Nesbitt, 2015: 153). معنا به واسطه پیوندها و استعارات یا به تعبیری خاطره گذشته، انتقال پیدا می‌کند. این بعد اغلب به صورت اجتماعی و نیز به شکل فردی در تجربه ارتباط دادن برخی نشانه‌ها به یکدیگر شکل می‌گیرد (Dencks & Kropf, 2018: 62). در حوزه معماری، فرآیند معنابخشی منوط به ادراک فضای معماری می‌شود. به عقیده هال، شیوه استفاده از فضا در تعامل تا حد زیادی موضوعی فرهنگی است. در فرهنگ‌های مختلف، احساسات متفاوتی اهمیت دارند. بدین ترتیب رابطه‌ای ضروری در به‌کارگیری حس‌های مختلف در تعامل بین افراد وجود دارد (Littlejohn, 2005: 192).

۲٫۶. مقوله معنا در نشانه‌شناسی شهری

به طور کلی رویکرد نشانه‌شناسی در پی یافتن معنا با رجوع به لایه‌های عمیق‌تر متن است (Martin & Ringham, 2000: 118). از نظر رولان بارت بهترین روش برای درگیر کردن نشانه‌شناسی شهری در بررسی فضا، روش معناشناختی است که با در نظر داشتن خوانش‌های متفاوت مفسران و مخاطبان مختلف از فضا حاصل می‌شود (Leach, 2005: 164). در زمینه ارتباط معنا با شرایط فرهنگی در مورد ادراک فضا می‌توان به نظر لینچ نیز اشاره داشت. طبق تعریف لینچ، انطباق محیط با توانایی‌های احساسی و ذهنی و ساختارهای فرهنگی می‌تواند تعریف معنا در فضای شهری باشد؛ این که شهر تا چه اندازه می‌تواند به وضوح درک شده، از نظر ذهنی قابل شناسایی بوده و ساکنان، آن را در زمان و مکان به تجسم درآورده و تا چه اندازه آن ساختار ذهنی با ارزش‌ها و مفاهیم جامعه در ارتباط است (Lynch, 1997 cited in Daneshpajouh & Modiri, 2014: 138). در تمامی تعاریف یاد شده به نوعی رابطه تعاملی میان فرهنگ، اجتماع، محیط، کالبد، فعالیت‌های حسی-ادراکی و ذهنیت انسان دیده می‌شود که دال بر کاربرد نشانه‌شناسی در فرآیند ادراک و معنابخشی به فضای معماری در راستای تبدیل آن به مکان است. بنابراین هدف کلی از ترکیب و استفاده از رویکرد نشانه‌شناسی در مواجهه با اثر معماری آن است که در درک فضای ارتقا یافته به مکان، محتوای معنادار آن را در ابعاد اجتماعی و فرهنگی و نیز در ذهنیت و ادراک مخاطبان جست‌وجو کرد. در نمودار شماره ۱۷ جمع‌بندی از موضوع

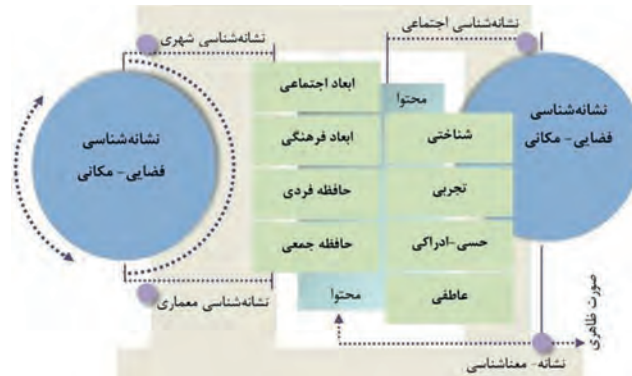
به روش‌های جغرافیای رفتاری و تمرکز بر ساختار کالبدی شهر و نادیده گرفتن معانی مرتبط با محیط و ابعاد اجتماعی، شناختی، تجربی و عاطفی در فضای شهری مطرح شده است (Gottdiener, 1986: 5). در نشانه‌شناسی اجتماعی تصویر شهر به وسیله حافظه تاریخی جمعی و فردی شهروندان شکل می‌گیرد و مکان‌های مختلف آن به یکدیگر متصل می‌شوند (Lind & Kolomyeytsev, 2014: 126). با توجه به مطلب پیشین می‌توان به اهمیت تأثیر زمینه و مؤلفه‌های فرهنگی و اجتماعی در نشانه‌شناسی فضا اشاره داشت.

۲٫۴. نشانه‌معناشناسی

مکان‌ها نظام‌های معنایی متفاوتی را ایجاد می‌کنند که دسته‌بندی آنها از منظر نشانه‌معناشناسی می‌تواند نقش آنها را در تولید معنا مطرح نماید (Shairi, 2013: 219). فرآیند نشانه-معناشناسی در معماری از نظر برخورد صورت (ظاهر فیزیکی) و عرصه‌های محتوایی و معنایی بررسی می‌شود که ضمن مطالعه این دو حوزه، وضعیت تعاملات اجتماعی در فضا را در سطوح مختلف پیچیدگی فضای اجتماعی برای تحقق و بررسی جریان نشانه-معناشناسی مطرح می‌نماید (Rénier, 2008). از نظر رویکرد نشانه-معناشناسی، منظره [فضا] در ابتدا بخشی از دنیای طبیعی محسوب می‌شود که ارزش آن به وسیله مجموعه‌ای از ادراکات و احساسات مشخص و با توجه به وضعیت و موقعیت مشاهده در نظر گرفته می‌شود. رابطه میان ویژگی‌های محسوس فضا (صورت) و ارزش‌های حاصل از آن (محتوا و معنا) همان نقش و عملکرد نشانه-معناشناسی است که تولید معنا در فضا را منوط به رابطه با زمینه‌های تاریخی و گذشته می‌داند (Fontanille, 2013: 231). در واقع بهترین تقسیم‌بندی فضایی مکانی، تقسیم نشانه-معنایی آن با توجه به حضور، تعامل و هم‌آمیختگی سوزه با مکان است که به نوعی با هویت مخاطب مرتبط بوده و مکانی معنادار، عاطفی، شناختی، کاربردی، آرامش‌بخش، حسی-ادراکی، زیبایی‌شناختی و هستی‌شناختی است (Shairi cited in Sasani, 2011: 99, 115). مؤلفه‌های ارزشی متفاوت فضا که حاصل تجربه و حضور مخاطب هستند برای برقراری رابطه نشانه-معناشناسی بین عرصه صورت و محتوا به هم می‌پیوندند و بدین ترتیب در ادراک این ارزش‌ها نیز فرآیند نشانه-معناشناسی بین عرصه تجربه و وجود صورت می‌پذیرد. مؤلفه‌های ارزشی مطرح شده می‌توانند از داده‌های قابل درک و ملموس فضا بوده یا به ویژگی‌های مختلف آن مرتبط باشند که در قالب مفهومی، مخاطب را به تأمل، تفکر، ملاقات، درک، ماندن و هر فعالیتی دعوت می‌کنند (Fontanille, 2013: 232). رویکرد نشانه-معناشناسی نشان می‌دهد که ایزه‌های معناسازی که در فضا وجود دارند، منوط به حضور فیزیکی نیستند و از طریق ارتباط با ادراک مخاطب و به صورت حسی توسط او درک می‌شوند (Shairi, 2013: 219). بدین ترتیب استفاده از مبانی رویکرد نشانه-معناشناسی در حوزه مطالعات فضایی-مکانی به دلیل اهمیت به زمینه‌های حسی، ادراکی و ذهنی مخاطب در کنار توجه به ابعاد فرهنگی و اجتماعی می‌تواند بررسی لایه‌های

موضوعات مرتبط با نشانه‌شناسی اجتماعی و نشانه‌معناشناسی است، مورد استفاده قرار گرفته است. در بیان مبانی نظری پژوهش ابتدا معیارهای دخیل در ایجاد کیفیت فضایی در مفهوم مکان و حس مکان با نگرشی نشانه‌شناسانه مطرح شده و سپس کاربرد نشانه‌شناسی در ارتقای ویژگی‌های یک مکان مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

نشانه‌شناسی و مفاهیم مختلف آن ارائه شده است. طبق نمودار شماره ۱ که در راستای جمع‌بندی مطالعات نشانه‌شناسی پژوهش ارائه شده است، در خوانش نشانه‌شناسی فضا و مکان، به دلیل اهمیت به ارتباط انسان با محیط، ضمن توجه به ساختار فیزیکی، طیف وسیعی از موضوعات مفهومی (محتوایی) در خصوص پرداختن به ابعاد اجتماعی، فرهنگی، ذهنیت کاربر فضا، تجربه، حافظه فردی و جمعی او، عوامل عاطفی، ادراکی و شناختی که از

نمودار شماره ۱: معرفی ابعاد مختلفی از کاربرد نشانه‌شناسی در مطالعات فضایی-مکانی

ماهیت «مکان» در برابر مفهوم عام‌تر «فضا» شد؛ خاصیتی که ناشی از انتساب معنا، بروز تعاملات اجتماعی، درهم‌تنیدگی با خاطرات و در یک کلام، تخصیص هویت به مکان است (Daneshpajouh & Modiri, 2014: 191). مکان‌ها، مستقیم و بی‌واسطه یک پدیدار آرموده از جهان زنده، پُر از مفاهیم، با عینیت خارجی، فعالیت‌ها و کارکردهای تداوم بخش عرضه می‌دارند. در نتیجه، منبع مهم هویت فردی و جمعی هستند و مرکزیتی به وجود می‌آورند که در آن پیوندهای عمیق عاطفی و روانی بین مردم برقرار گردد (Shakuie, 2006: 276). از دیدگاه شولتز، مکان، فضایی است که احساس شده، درک شده و سپس با خاطره عجین می‌شود و بنابراین در حالات روحی و خاطرات هستمند بشری است که احساس نسبت به مکان و آنچه به رایج «حس مکان» نامیده می‌شود، شکل می‌گیرد. تنها در صورت برانگیختن حضور و وجود آدمی در فضا است که چنین فضایی امکان ارتقا به مکان را دارد (MahmoudiNejad, 2009: 87). در نتیجه اگر فضای مورد اشاره، تداعی‌هایی در ذهن فرد ایجاد کند، خاطراتی زنده نماید یا دربردارنده معنای خاصی باشد، از پدیده‌ای عینی به موجود ذهنی تبدیل گشته، جای خود را در رده ذهنیت باز کرده و مکان نام می‌گیرد (Pourjafar et al., 2009: 7). بدین ترتیب خاطرات، تعاملات اجتماعی، احساس امنیت، امکان ایجاد تغییر در محیط و در مجموع جنبه‌های عاطفی از جمله عوامل کیفی هستند که در نتیجه ارتباط فرد با محیط منجر به تبدیل فضا به مکان می‌شوند (Mangold cited in Gieseking et al, 2014: XXVI). مؤلفه‌های یاد شده در تعریف صرفاً وسیله‌ای برای خوانش و تفسیر فضا نبوده بلکه ابزاری برای تولید فضا، درک، حضور و زندگی در آن به شمار می‌روند (Lefebvre cited in Määttänen, 2007: 456). در این رابطه نشانه‌شناسی شهری نیز ضمن توجه به محیط زیست شهری به مطالعه

۲.۷. حس مکان

از جمله تعاریف با اهمیت در مبانی نظری پژوهش حاضر، مفهوم مکان و حس مکان است. حس مکان عاملی است که موجب تبدیل یک فضا به مکان با خصوصیات حسی و رفتاری ویژه برای افراد خاص می‌گردد. حس مکان می‌تواند موجب تجربه بهتر مکان شود و بدین ترتیب ارتقای فضای شهری به مکان را به ارمغان آورد (MahmoudiNejad, 2009: 59). حس مکان در رابطه با رفتار مردم در شهر بررسی می‌شود (Gottdiener & Hutchison, 2006: 118) و از دو طریق قابل مطالعه است: بررسی حس مردم از مکان یا برداشت خصوصیات کالبدی ویژه و خاص مکان و حس مردم از مکان، ناشی از تجربه حضور و ارتباط با ابعاد گوناگون حسی و جنبه تاریخی و گذشته. عوامل مؤثر در ایجاد این حس علاوه بر ویژگی‌های کالبدی، شامل داستان‌ها و افسانه‌ها، شخصیت‌های تاریخی مرتبط با مکان، وقایع انسانی و طبیعی، آب‌وهوا و حتی رایحه‌ها و اوصاف خاص آن مکان است (Daneshpajouh & Modiri, 2014: 140). ویژگی‌های فیزیکی و فعالیت‌ها از جمله معانی مرتبط با مکان و حس مکان هستند. مردم به واسطه تجارب گذشته، پس‌زمینه‌های ذهنی، خاطرات، دانش، فرهنگ و نگرش، انگیزه، باور، سن و جنسیت به احساسی از درک محیط می‌رسند. بنابراین حس مکان نتیجه تعامل میان انسان و فضای زندگی اوست (Najafi & Kamal Bin Mohd Shariff, 2011: 1105). بدین ترتیب حس مکان می‌تواند باعث معنا و هویت مکان گردد و یک ویژگی اگزستانسیال برای انسان محسوب شود و «مکان» را برای انسان آشکار کند (Ansari, 2014: 77).

۲.۸. گذر از فضا به مکان

با تکیه بر تعاریف یاد شده، می‌توان مدعی خاص بودن

(Stahl, 2009: 258, 266). با توجه به تعاریف پیشین در مورد تبدیل فضا به مکان و اشتراک مؤلفه‌های آن با نشانه‌شناسی فضایی و مکانی، عوامل مکان‌ساز فضا در جدول شماره ۱ به صورت خلاصه آمده است:

با توجه به ادبیات پژوهش، در جدول شماره ۲ مؤلفه‌های منتخب در حوزه نشانه‌شناسی فضایی و مکانی به همراه عوامل تأثیرگذار در ارتقای فضا به مکان معرفی شده‌اند. طبق جمع‌بندی اولیه میان مؤلفه‌های مدنظر در خوانش فضا از منظر نشانه‌شناسی (نشانه‌شناسی اجتماعی و نشانه‌معناشناسی) و مؤلفه‌های مؤثر در ارتقای فضا و مکان، قرابت مفهومی و معنایی برقرار است که می‌تواند به نقش دانش نشانه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان در پژوهش حاضر اشاره داشته باشد.

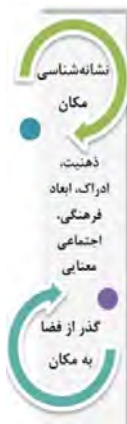
مکان، چشم‌اندازها، رمزگان‌های اجتماعی و تأثیر این عوامل بر هویت، تعلق شهروندان و جذابیت‌های فضای شهری برای بازدیدکنندگان می‌پردازد (Lind & Kolomyeytsev: 2014: 125). در این راستا نویسندگان کتاب جامعه‌شناسی شهری (2006) نیز در بحث نشانه‌شناسی مکان سه بعد نقشه‌های ذهنی، زمینه‌های فضایی و رفتار عمومی و احساس جامعه را مورد بررسی قرار داده‌اند و معتقدند پلازاها، بزرگراه‌ها و بناهای ساخته شده دارای معانی هستند که به واسطه کاربرد اجتماعی خود در مطالعات نشانه‌شناسی فضایی تعریف می‌شوند (Gottdiener & Hutchison, 190, 118: 2006). در رویکرد نشانه‌شناسی به مکان نیز، مکان‌هایی که فرآیند اجتماعی و حضور مخاطب را تسهیل می‌بخشند از خلوص بیشتری برخوردار بوده و در ادراک مفهوم فضا مؤثر هستند

جدول شماره ۱: مؤلفه‌های مکان‌ساز در گذر از فضا به مکان

عنصر شاخص	تبدیل فضا به مکان	عنصر شاخص	تبدیل فضا به مکان
-تجربه عمیق -مورد توجه احساسات	کاتالیزوری که هر محل فیزیکی را به مکان تبدیل می‌کند، تجربه عمیق است. مکان بخشی از محیط است که مورد توجه احساسات قرار گرفته است (Gussow, 1971 cited in Relph, 2010: 168).	-رویداد و اتفاق -منحصربه‌فرد -معنامندی	آنچه فضا را به مکان تبدیل می‌کند، ویژگی و اتفاق منحصربه‌فردی است که در آن افتاده و به آن بار ارزشی می‌دهد (Ansari, 2014: 73-77).
-کاربست بشری -احساس محلیت (هویت و تعلق)	"فضاها در صورت کاربرد بشری، می‌توانند به مکان ارتقا یابند و احساس خاص محلیت را برای شهروندان حاصل کنند" (Seamon, 1982 cited in Pourjafar et al, 2009: 7).	بخشیدن روح، زندگی و معنای تازه	برای ساختن فضا، باید درصدد مهیا ساختن «مکان» بود. معمار، با برپا داشتن معماری در یک محل، بر آن است تا زندگی و روحی تازه به زمین بخشد و این «بخشیدن معنای تازه» خلق مکان است که فضا را در خود دارد (Ando, 2016: 11).
ساختن معناهای بالقوه محیط	"اگر معناهای بالقوه محیط ساخته شود، محل تبدیل به مکان می‌شود" (Ansari, 2014: 80).	-دریافت‌های حسی و ادراکی -عجین شدن با خاطره	مکان، فضایی است که احساس شده، درک شده و سپس با خاطره عجین می‌شود (Shulz cited in MahmoudiNejad, 2009: 87).
-ایجاد محیط‌های استعاری -کاربرد عناصر نوستالژیک -هویت	ایجاد محیط‌های متفاوت در عصر حاضر قابلیت آن را دارد تا در این فضاها، احساس هویت و تجربه عمیق احساس شده در فضاهای گذشته را ایجاد نماید (Lagopoulos, 2009: 209) و به واسطه هویت ایجاد شده در محل، ارتقای کیفیت فضایی را به ارمغان آورد.		

جدول شماره ۲: مؤلفه‌های منتخب ادبیات پژوهش در حوزه نشانه‌شناسی و مفهوم مکان

عوامل مؤثر در خوانش نشانه‌شناسانه مکان از منظر معناشناسی	عوامل مؤثر در خوانش نشانه‌شناسانه مکان از منظر نشانه‌شناسی اجتماعی و نشانه‌معناشناسی	عوامل مؤثر در خوانش نشانه‌شناسانه مکان از منظر حافظه جمعی	عوامل مؤثر در خوانش نشانه‌شناسانه مکان از منظر حافظه فردی
مؤلفه‌های تأثیرگذار در تبدیل فضا به مکان	مؤلفه‌های تأثیرگذار در تبدیل فضا به مکان	مؤلفه‌های تأثیرگذار در تبدیل فضا به مکان	مؤلفه‌های تأثیرگذار در تبدیل فضا به مکان
زمینه	زمینه	هویت و تعلق	هویت
وقایع و رویدادها، تاریخ	بعد تاریخی	پیوند عاطفی	بعد عاطفی
اسطوره و ناخودآگاه جمعی، باورها، ارزش‌ها	ارزش‌های جامعه	تجربه حسی غنی	تجربه حسی
فرهنگ و کاربرد اجتماعی	بعد فرهنگی و اجتماعی	ادراک حسی	ادراک فضا
فعالیت‌ها و کارکردهای	تجربه روزمره	برانگیختگی حضور و وجود	ابعاد شناختی
تداوم بخش		درک از حضور در فضا	
تعامل با فرد و فضای زندگی		پس زمینه‌های ذهنی	ذهنیت
روزمره		ارتباط با ذهنیت	خاطرات
مرتبط با رفتار مردم		درهم تنیدگی با خاطرات و تداعی‌گر با عناصر خاطره‌انگیز	
تعاملات اجتماعی	رفتار و تعاملات اجتماعی		
مفاهیم	رابطه معنادار کالبد و محتوا		
انتساب معنا	انتقال معنا از طریق فضا سازی		

و بیشترین ارتباط با مکان، با توجه به علامت تعریف شده برای هر سؤال پاسخ دهند تا ثبت تجربه فضایی مخاطب بی‌وقفه و در زمان حضور کامل و تجربه بی‌واسطه او با مکان انجام شود و برداشت ذهنی مخاطب به همراه برداشت مستقیم از فضا، بلافاصله پس از تجربه بصری و به صورت آزادانه با تمرکز بر محیط، مورد مطالعه قرار گیرد. برای بررسی نتایج پرسش‌های پژوهش، مراحل تحلیل آماری داده‌های کمی و کیفی با استفاده از نرم‌افزار SPSS 20 انجام شده است. در یافتن حجم نمونه از فرمول کوکران و در بررسی پایایی پرسشنامه از فرمول آلفای کرونباخ استفاده گردیده است. تحلیل استنباطی پرسش‌های بسته با آزمون اسپیرمن و داده‌های منتج از سئوالات باز و نقشه‌شناختی براساس تکرار گزینه‌ها (فراوانی) و میانگین داده‌ها انجام شده تا تأثیر عوامل ذهنی، معنایی، فرهنگی و اجتماعی در کیفیت فضایی مجموعه بررسی شود.

۳.۱. حجم جامعه

نحوه محاسبه حجم نمونه در پژوهش حاضر با استفاده از فرمول کوکران انجام گرفته است. با توجه به مبانی پژوهش و بررسی مؤلفه‌های مکانی در رابطه با رفتار مردم در شهر و نیز تعلق مجموعه سعدالسلطنه به تمامی شهروندان و اهمیت خوانش‌های متفاوت افراد از آن در بررسی صحیح هویت، ابعاد فرهنگی، اجتماعی و برداشت‌های ذهنی و ادراکی، جامعه آماری پژوهش و جمعیت شهر قزوین (۵۹۶ هزار و ۹۳۲ نفر طبق استعلام سازمان شهرداری و میراث فرهنگی و گردشگری) براساس محاسبه فرمول کوکران تعداد ۳۸۴ پرسشنامه برای پاسخگویی مورد نیاز است. به منظور اهمیت برداشت‌های ذهنی و ادراکی مخاطبان و نیز پرسش‌های ترسیمی پژوهش در برداشت مستقیم از فضا، پرسش‌نامه تحقیق در محل مجموعه سعدالسلطنه در روزهای متفاوت هفته و به وسیله شهروندان پاسخ داده شده است.

$$n = \frac{\frac{z^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left(\frac{z^2 pq}{d^2} - 1 \right)} = \frac{\frac{1.96^2 * 0.5 * 0.5}{0.05^2}}{1 + \frac{1}{599932} \left(\frac{1.96^2 * 0.5 * 0.5}{0.05^2} - 1 \right)} = 384$$

۳.۲. روایی و پایایی پرسشنامه

روایی پژوهش حاضر با توجه به تنوع سئوالات باز، ترسیمی و بسته، به روش پیش‌آزمون انجام گرفته تا آگاهی نسبی از پاسخ‌های مورد انتظار، ویژگی‌های جامعه مورد بررسی و قابلیت پرسشنامه در پاسخگویی به سئوالات و اهداف تحقیق حاصل شود. برای سنجش پایایی پرسش‌ها از آزمون آلفای کرونباخ^۱ استفاده شده است. منظور از پایایی، توانایی آزمون در اندازه‌گیری صفت یا ویژگی مورد نظر است و آلفای کرونباخ برای تعیین هماهنگی درون یک آزمون به کار می‌رود (Mehralizadeh & Chinipardaz, 2005: 91-92). نتیجه حاصل از محاسبه آلفای کرونباخ در جدول شماره ۳ آمده است؛ با توجه به بزرگ‌تر بودن ضریب آلفا از مقدار ۰.۷ می‌توان پایایی این پرسشنامه را در سطح مطلوب ارزیابی کرد.

پژوهش حاضر به لحاظ محتوایی از نوع ترکیبی (کمی و کیفی) است که ابتدا با کاربست روش توصیفی تحلیلی با نگرشی نشانه‌شناسانه، مؤلفه‌های مرتبط با مفهوم مکان در مطالعه کتب و تئوری‌های مربوط به حوزه نشانه‌شناسی و عوامل مکان‌ساز فضا شناسایی شده و پس از تبیین این مؤلفه‌ها به مدد نشانه‌شناسی، تطبیقی با نمونه موردی از طریق مشاهده، پرسشنامه، مصاحبه و نقشه‌شناختی صورت می‌گیرد. کیفیت ادراکی محیط از جنبه‌های مختلف بر ذهن انسان تأثیر می‌گذارد. انسان از طریق شناسایی محیط به وسیله عناصر و الگوها به شناسایی آن پرداخته و با به خاطر سپردن اجزای محیط و بازنمایی آنها در ذهن خود به تفسیر محیط می‌پردازد. این فرآیند با عنوان نقشه‌شناختی تعریف شده که شناخت ساختار محیط و مفاهیم و معانی ذاتی آن است (Sidānin, 2007: 64). نقشه‌های شناختی مفهومی نظری و ابزار روش‌شناختی با اهمیت هستند که امکان آگاهی از بینش و درک مخاطب فضا و اطلاع از تصاویر ذهنی او از محیط را فراهم می‌سازند (Polic, 2005: 27). موضوع این نقشه‌ها به طور گسترده به وسیله روان‌شناسان و محققان موضوعات فرهنگی و اجتماعی به عنوان تصاویر فضا به صورت ذهنی- و یا به عنوان استعاره از فضا مورد استفاده قرار گرفته است. به همین دلیل تفسیرها و روش‌های مختلف برای استفاده از مفاهیم شناختی آنها موجود هستند (Fenster, 2009: 481). این نقشه‌ها معنای فضا را تعریف می‌کنند و یکی از موارد ویژه در موضوع نشانه‌شناسی عمومی در فضا هستند (Gottdiener & Hutchison, 2006: 190). نقشه‌های ذهنی (نقشه‌های شناختی) ادراک ذهنی فرد از بخش‌های مختلف فضای شهری را منعکس می‌کنند (Zeile, 2015: 211). با توجه به فرض پژوهش در خصوص بیان نقش مکملی رویکرد نشانه‌شناسی در ارتقای فضا به مکان و نیز بررسی‌های انجام شده در ادبیات پژوهش مبنی بر اهمیت ذهنیت و ادراکات مخاطب در کنار ابعاد اجتماعی و فرهنگی مکان، در انطباق مؤلفه‌های منتج از چارچوب نظری پژوهش با نمونه مورد مطالعه، پرسشنامه تحقیق در سئوالات بسته، باز و ترسیمی خلاصه شده است. پرسشنامه بسته پژوهش ۱۳ گویه براساس طیف پنج گزینه‌ای لیکرت با درجه بسپارزیاد، زیاد، متوسط، کم و بسپارکم از مؤلفه‌های مختلف تحقیق، سئوالات باز در قالب مصاحبه با پرسش‌شوندگان و در هشت گویه در راستای بررسی احساس و ذهنیت آنان نسبت به مجموعه سعدالسلطنه و پرسش‌ترسیمی تحقیق (نقشه‌شناختی) در قالب ترسیم کروکی ساده به صورت پلان از مجموعه و مشخص کردن احساسات متفاوت خود از تجربه بخش‌های مختلف است که در قالب نُه پرسش مطرح شده است. در مورد روش انجام پرسش‌ترسیمی با در اختیار گذاشتن ابزار ترسیم (کاغذ A4، تخته شاسی و مداد) از پرسش‌شوندگان خواسته شد ضمن حرکت در مجموعه و ترسیم مسیرهای حرکتی و بخش‌ها و عناصر شاخص بخش‌های مختلف نمونه مورد مطالعه، به پرسش‌های نقشه‌شناختی در راستای تعیین نقاط ماندگار در ذهن، دارای جذابیت بصری، مناسب برای خلوت و تأمل، توقف، قرارهای دوستانه، یکی شدن

جدول شماره ۳: محاسبه آلفای کرونباخ

تعداد سئوالات	۱۳
ضریب آلفای کرونباخ	۰,۹۶۸

۳,۳. معرفی و بررسی نمونه موردی

مجموعه سعدالسلطنه با کاربری پیشین کاروانسرا، کامل‌ترین و بزرگترین کاروانسرای درون شهری ایران است که دارای سراها، بارانداز، انبارها، حیاط‌های متعدد، شترخان، راسته بازار، حمام و چهارسوق بوده و در شرق بازار قزوین و در خیابان امام واقع شده است. این مجموعه با مساحت ۲۲ هزار مترمربع به وسیله محمد باقرخان سعدالسلطنه اصفهانی حاکم وقت شهر قزوین در اواخر دوران سلطنت ناصرالدین شاه قاجار و به همت دو معمار اصفهانی و دو معمار قزوینی در سال (۱۳۱۲.ق) به بهره‌برداری رسیده است (Administration of cultural Heritage of Qazvin, 2016: 240; Mojabi, 2009). مجموعه سعدالسلطنه به دلیل ویژگی‌های مختلفی که این پژوهش قصد پرداختن به آن را دارد، در تعامل میان ظاهر (ویژگی‌های کالبدی) و باطن خود (مؤلفه‌های اجتماعی، تاریخی و فرهنگی) در جهت تقویت ایجاد تصاویر ذهنی غنی در ذهن مخاطب گام برداشته است و علاوه بر نقش خود به عنوان اثری تاریخی، با قرارگیری در بافت مرکزی شهر و قابل دسترس بودن و پذیرش افراد جامعه با زندگی آنها پیوند یافته است. بنابراین پیوند با آن می‌تواند ابعاد مختلفی از مفهوم مکان را در زمینه احساس تعلق به مکان و این‌همانی با محیط در مخاطب به وجود آورد. در جدول شماره ۴ بخش‌های مختلف مجموعه معرفی شده است.

۴. بحث و یافته‌ها

۴,۱. بیان فرضیه و مدل مفهومی پژوهش

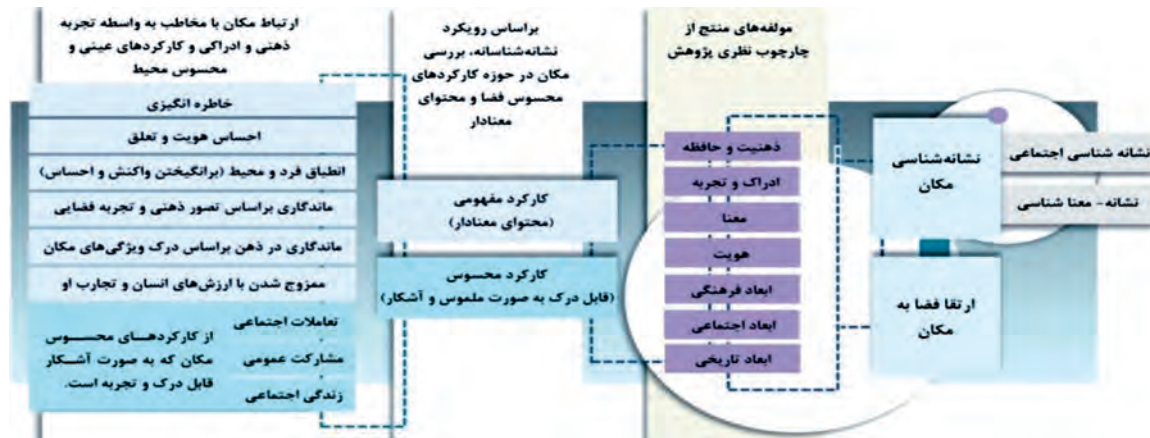
فرض بر آن است که استفاده از دانش نشانه‌شناسی می‌تواند به عنوان نقش مکمل، منجر به خوانش دقیق‌تر مکان و ارتقای کیفیت فضایی آن گردد. به عبارتی عناصر مکان‌ساز که به واسطه تجربه و ادراکات حسی مخاطب ایجاد می‌شوند، در گذار از نشانه‌شناسی به طور مشخص در ارتباط با بنا و متن قرارگیری آن مطالعه می‌شوند. با نظر به فرضیه پژوهش و مطالعات انجام شده در حوزه نشانه‌شناسی فضایی-مکانی، نشانه‌شناسی اجتماعی و نشانه‌معناشناسی و با توجه به تئوری‌های مطرح در زمینه عوامل مؤثر در گذار از فضا به مکان، مؤلفه‌های اصلی تحقیق برای تنظیم پرسشنامه در نمودار شماره ۲ ترسیم شده است. مؤلفه‌های به دست آمده در نمودار شماره ۲، در قالب مشاهده در محل نمونه مورد مطالعه نیز بررسی شده تا هماهنگی و انطباق آنها براساس مشاهدات میدانی سنجیده و تصویری از ویژگی بخش‌های مختلف مجموعه برای ارتباط با پاسخ‌های پرسش‌شوندگان ارائه شود. جدول شماره ۵، تصاویر مرتبط با مؤلفه‌های تحقیق است.

۴,۲. تنظیم پرسشنامه

با توجه به روش تحقیق پژوهش و مؤلفه‌های نهایی تحقیق در مدل مفهومی و نیز براساس مشاهدات انجام شده در محل، سئوالات پرسشنامه در سه طیف (بسته، باز و ترسیم‌ی) در جدول شماره ۶ گردآوری شده است. سئوالات پرسشنامه در ارتباط با

جدول شماره ۴: معرفی و بررسی موقعیت مجموعه تاریخی سعدالسلطنه

نمودار شماره ۲: مدل مفهومی پژوهش در راستای معرفی مؤلفه‌های تحقیق

جدول شماره ۵: بررسی مؤلفه‌های پژوهش در رفتار مخاطبان براساس مشاهدات میدانی

			
ماندگاری براساس ویژگی‌ها و نشانه‌های مکان (مثال: معماری تاریخی مجموعه، مشاهده فعالیت‌های هنری در محل، ملاقات‌های دوستانه و ...)	انطباق فرد و محیط به دلیل برانگیختن واکنش و احساس	مزوج شدن با ارزش‌های انسان و تجارب او (گذشته تاریخی و فرهنگی)	
			
ماندگاری-براساس ذهنیت و تجربه فضایی (مثال: آرامش فضایی، مکان تاریخی و ارتباط با حافظه تاریخی فرد)	زندگی اجتماعی	تعاملات اجتماعی	
			
هویت و تعلق به همه شهروندان	خاطره‌انگیزی (ارتباط با حافظه تاریخی شهروندان، خاطرات شکل گرفته با دوستان)	مشارکت عمومی (برگزاری جشن‌ها و مراسم‌های ملی در مجموعه)؛ (URL۲)	

۵۴

شماره سی‌ودو

پاییز ۱۳۹۸

فصلنامه

علمی-پژوهشی

مطالعات

شهری

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین
بازتاب نقش نشانه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

۴٫۳. بررسی پرسش‌های بسته
با توجه به تفاوت تحلیل‌های آماری، سئوال‌های پرسشنامه براساس داده‌های کمی و کیفی به دست آمده، نتایج پرسش‌های بسته در جدول شماره ۷ با استناد به داده‌های کمی ارائه شده است.

زمینه، تصویر ذهنی، تعلقات فرد و ابعاد فرهنگی و اجتماعی بیان گردیده است. همچنین به دلیل قرارگیری در بافت تاریخی و قدمت بنا، حس نوستالژی و توجه به دریافت‌های ذهنی مخاطب از تجارب و ادراکات حسی و حافظه تاریخی لحاظ گردیده است.

جدول شماره ۶: سئوالات مرتبط با مؤلفه‌های پژوهش

پرسش‌های ترسیمی (نقشه‌شناختی)	پرسش‌های باز	پرسش‌های بسته	پرسش‌های پژوهش	مؤلفه‌های منتج از تأثیر نشانه‌شناسی شهری بر فرآیند گذر از فضا به مکان
			۱. برگزاری جشن‌ها، مراسم‌های ملی و نمایشگاه‌ها در مجموعه سعدالسلطنه تا چه میزان در حضور جمعی، برخوردها و مشارکت مردم تأثیرگذار است؟	تعاملات اجتماعی مشارکت عمومی زندگی اجتماعی
			۲. همجواری مجموعه با بازار و قرارگیری آن در متن زندگی اجتماعی تا چه میزان در عجبین شدن و تعامل محیط با شما تأثیرگذار است؟ (هدف پرسش بررسی جایگاه مجموعه در زندگی روزانه شهروندان است).	
			۳. میزان ارتباط محدوده مورد بررسی به لحاظ دسترسی، با مسیرهای عمومی و اصلی اطراف آن در پیوند با نقاط دیگر مجاور محدوده (بازار بزرگ قزوین، مسجد، بناهای تاریخی موجود در بافت) تا چه میزان است؟	
			۴. قدمت تاریخی مجموعه تا چه میزان در پیوند ناخودآگاه شما با مکان و هویت دهی به شما مؤثر است؟	هویت
			۵. به نظر شما مجموعه تاریخی سعدالسلطنه تا چه میزان توانایی تبدیل شدن به یک عنصر هویت‌ساز برای شهروندان در فضای شهر قزوین را داراست؟	
			۶. آیا نسبت به محدوده احساس هویت می‌کنید؟ در صورت پاسخ مثبت دلیل خود را به صورت مختصر بیان نمایید؟	خاطره‌انگیزی
			۷. مجموعه سعدالسلطنه را تا چه میزان در زنده کردن حس نوستالژی و یادآوری خاطره‌ای شخصی از گذشته در ذهن خود، توانمند ارزیابی می‌کنید؟	
			۸. از نظر شما مجموعه سعدالسلطنه می‌تواند به عنوان مکانی خاطره‌انگیز تلقی شود؟ در صورت پاسخ مثبت چه عواملی آن را نزد شما خاطره‌انگیزی سازد؟	
			۹. ویژگی‌های فضایی هر قسمت از این مجموعه (سکوت، آرامش، هیاهو، هیجان و...) تا چه میزان در جهت دهی به رفتار شما و تغییر آن متناسب با محیط تأثیرگذار است؟	انطباق فرد و محیط به دلیل برانگیختن واکنش و احساس
			۱۰. واکنش و رفتار شما (توقف، مکث، حرکت، تعامل و گفت‌وگو) تا چه میزان متأثر از فرم هندسی بخش‌های مختلف بنا است؟	
			۱۱. ضمن حرکت در مسیر، کروکی ساده از محل مورد بررسی برداشت کنید. در ادامه علائم مختص به هر یک از سئوالات ذیل (۱۹-۱۲) را بر روی کروکی ترسیمی خود مشخص و دلیل پاسخ خود را به صورت مختصر بیان نمایید.	
			۱۲. احساس شما در کدام بخش از محدوده مورد مطالعه متفاوت است؟ آن قسمت را با علامت ○ مشخص نمایید.	
			۱۳. کدام بخش از محدوده مورد بررسی دارای بیشترین ماندگاری در ذهن شماست؟ با علامت ▲ مشخص نمایید.	
			۱۴. نقاط مورد نظر شما برای خلوت در مجموعه کدام است؟ آن قسمت را با علامت □ مشخص نمایید.	
			۱۵. برای قرارها و ملاقات‌های دوستانه کدام بخش‌ها را انتخاب می‌کنید؟ با علامت * مشخص نمایید.	
			۱۶. بیشترین جذابیت بصری در کدام بخش‌های مجموعه است؟ آن قسمت را با علامت ● مشخص نمایید.	
			۱۷. کدام قسمت‌ها بیشترین پتانسیل را برای تعامل، ارتباط و یکی شدن شما با فضا دارا هستند؟ با علامت √ مشخص نمایید.	
			۱۸. مسیرهای مورد علاقه شما برای قدم زدن در مجموعه کدام است؟ با علامت □ مشخص نمایید.	
			۱۹. کدام بخش‌ها را برای مکث و توقف و نشستن انتخاب می‌کنید؟ آن قسمت را با علامت + مشخص نمایید.	
			۲۰. تصویر شکل گرفته از مجموعه در ذهن شما پیش از رسیدن به بنا تا چه میزان پررنگ و واضح است؟	ماندگاری تحت تأثیر تصور ذهنی و تجربه فضایی
			۲۱. به طور خلاصه فضا را برای کسی که تا به حال این بنا را تجربه نکرده توصیف کنید؟	
			۲۲. با شنیدن نام این بنا چه تصویری در ذهن شما شکل می‌گیرد؟	
			۲۳. کاربرد عناصر و ویژگی‌های شاخص و منحصر به فرد در مجموعه مورد بررسی تا چه میزان است؟	ماندگاری بر اساس توجه و اهمیت ویژگی‌ها و نشانه‌های مکان
			۲۴. از نظر شما چه ویژگی‌ها و عناصر شاخصی در مجموعه مورد بررسی منجر به ماندگاری فضا در ذهن شما می‌شوند؟	
			۲۵. علت منحصربه‌فرد بودن محدوده مورد بررسی نسبت به سایر نقاط شهر را در چه می‌دانید؟	
			۲۶. چه عواملی سبب درک عمیق‌تر شما از محدوده مورد مطالعه می‌شوند؟	ممزوج شدن با ارزش‌های انسان و تجارب او
			۲۷. ارزش‌ها و مؤلفه‌های اجتماعی-فرهنگی شما تا چه میزان درک و شناخت عمیق از این مکان را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد؟	
			۲۸. تجارب پیشین شما از مشاهده بناهای تاریخی (بواسطه حضور مستقیم یا در قالب رسانه یا متن)، باورها و نظام‌های معرفتی تا چه میزان در تصویر ذهنی شکل‌گرفته از مکان تأثیرگذار است؟	
			۲۹. احساس تقرب و نزدیکی عمیق به محدوده مورد بررسی در لحظه ورود و پیش از تجربه سایر بخش‌های آن تا چه میزان است؟	
			۳۰. آیا نسبت به محدوده مورد بررسی احساس نزدیکی می‌کنید؟ در صورت پاسخ مثبت دلیل خود را بیان نمایید؟	

جدول شماره ۷: نتایج آماری مؤلفه‌های پژوهش بر اساس پرسش‌های بسته با طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای

مؤلفه‌های پژوهش	پرسش	گزینه مربوط به بیشترین پاسخ	بیشترین فراوانی نسبی	بیشترین درصد فراوانی نسبی	مؤلفه‌های پژوهش	پرسش	گزینه مربوط به بیشترین پاسخ	بیشترین فراوانی نسبی	بیشترین درصد فراوانی نسبی
تعاملات اجتماعی مشارکت عمومی زندگی اجتماعی	۱	زیاد	۱۹۶	۵۱٫۰	ماندگاری- تحت تأثیر تصور ذهنی و تجربه فضایی	۲۰	زیاد	۲۵۲	۶۵٫۶
	۲	بسیار زیاد	۲۱۷	۵۶٫۵					
هویت	۳	زیاد	۲۰۱	۵۲٫۳	ماندگاری بر اساس توجه و اهمیت ویژگی‌ها و نشانه‌های مکان	۲۳	زیاد	۱۹۶	۵۱٫۰
	۴	بسیار زیاد	۳۵۲	۹۱٫۷					
	۵	بسیار زیاد	۳۰۷	۷۹٫۹					
خاطره‌انگیزی	۷	بسیار زیاد	۲۴۵	۶۳٫۸	۲۷	زیاد	۲۶۵	۶۹٫۰	
انطباق فرد و محیط به جهت برانگیختن واکنش و احساس	۹	زیاد	۲۹۷	۷۷٫۳	ممزوج شدن با ارزش‌های انسان و تجارب او	۲۸	زیاد	۱۹۲	۵۰٫۰
	۱۰	زیاد	۲۰۶	۵۳٫۶		۲۹	زیاد	۱۹۶	۵۱٫۰

۵۵
شماره سی و دو
پاییز ۱۳۹۸
فصلنامه
علمی-پژوهشی
مطالعات
شهری
بازتاب نقش شاه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان
در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

در جدول شماره ۸ گزینه‌های متفاوت حاصل از پاسخ‌های پرسش‌شوندگان با در نظر داشتن تکرار هر مورد (فراوانی) و اشتراک آن بین افراد ارائه شده است.

۴٫۴. بررسی پرسش‌های باز
با توجه به اهمیت خوانش‌های متفاوت مخاطبان فضا و ذهنیت آنان در رویکرد نشانه‌شناسانه به مسئله مکان، تعدادی از سئوالات پژوهش در قالب مصاحبه با پرسش‌شوندگان تنظیم شده است.

جدول شماره ۸: نتایج آماری حاصل از مصاحبه (پرسش‌های باز پژوهش)

نمودار	درصد فراوانی نسبی	فراوانی نسبی	گزینه‌های متفاوت حاصل از مصاحبه براساس تکرار هر گزینه	پرسش‌ها	مؤلفه‌های پژوهش
	۸۲٫۷۰	۳۰۶	تعلق به همه شهروندان (ارتباط با گذشته تاریخی شهروندان)	بله ۳۷۰ نفر %۹۶٫۴	هویت
	۷۳٫۷۸	۲۷۳	تاریخی بودن (احساس هویت به وجود آمده در مواجهه با اشیا و بناهای تاریخی)		
	۶۵٫۱۳	۲۴۱	از آثار تاریخی شهر و بیان اطلاعات تاریخی: تعلق به عصر قاجار و بزرگترین کاروانسرای درون شهری (آشنایی با تاریخچه مکان و اهمیت در حافظه تاریخی)		
	۴۴٫۵۹	۱۶۵	ارتباط با خاطرات گذشته (خانه دوران کودکی)		
	۱۸٫۱۰	۶۷	حضور در مجموعه در گذر زمان (از دوران کودکی تا کنون)		
	۳٫۶۴	۱۴	-		
	۸۷٫۹۳	۳۲۸	یادآوری خاطرات کودکی به دلیل معماری سنتی و کالبد تاریخی مجموعه (شبهت نور، رنگ، مصالح، دالان‌ها به خانه‌های قدیمی و کودکی افراد)	بله ۳۷۳ نفر %۹۷٫۱	خاطره انگیزی
	۸۴٫۱۸	۳۱۴	شکل‌گیری خاطراتی در ذهن از رویدادها و برخوردهای روزانه مردم در گذشته از مجموعه سعدالسلطنه (محل داد و ستد و تجمع مردم در گذشته)		
	۷۹٫۳۵	۲۹۶	خاطرات شکل گرفته با دوستان (با توجه به انتخاب مجموعه به عنوان محل قرارهای دوستانه)		
	۲۰٫۹۱	۷۸	کسب آرامش از فضا (دنج بودن و دوری از هرج و مرج فضای شهری)		
	۲٫۸۶	۱۱	-		
	۹۷٫۳۹	۳۷۴	توصیف مجموعه با بیان قدمت و تاریخی بودن آن (تعلق به عصر قاجار، بزرگ‌ترین کاروانسرای درون شهری، کاربری‌های پیشین و مالکان شخصی و ...)	۲۱	ماندگاری (تحت تأثیر تصور ذهنی و تجربه فضایی)
	۹۱٫۴۰	۳۵۱	بیان احساس شخصی خود از تجربه فضا (احساس آرامش و راحتی)		
	۷۹٫۹۴	۳۰۷	توصیف براساس زیبایی ظاهری و کالبدی (کاشی‌کاری‌ها، طاق و قوس‌ها تزئینات آجری، چوبی، شیشه‌های رنگی، هماهنگی چهره‌ها و ...)		
	۶۳٫۲۸	۲۴۳	اشاره به استفاده روزانه (انتخاب مسیر از داخل مجموعه برای رفتن به بازار بزرگ و انجام فعالیت‌ها)		
	۵۴٫۹۴	۲۱۱	توصیف بر مبنای فعالیت‌ها و خاطرات شخصی افراد از مکان (به عنوان مثال در برخی پرسشنامه‌ها اشاره به فضایی دنج و مناسب برای عکاسی شده است)		
	۴۶٫۸۷	۱۸۰	بیان وقایع و رویدادهای رخ داده در محل (جشن‌های ملی: مراسم پلدا و نوروز و ... فعالیت‌های هنری: مجسمه‌سازی، خطاطی، نقاشی و ...)		
	۴۵٫۰۵	۱۷۳	توصیف مجموعه با کاربری‌های اصلی اطراف آن (قرارگیری مسجدالنبی، بازار بزرگ قزوین و خانه‌های تاریخی، گرمابه رضوی و سراهای مختلف در همجواری مجموعه)		
	۴۲٫۷۰	۱۶۴	توصیف طبیعت حیاط‌های مجموعه (ارتباط معماری و طبیعت)		
	۱۹٫۲۷	۷۴	اشاره به کاربری‌های مختلف مجموعه (غرفه‌های صنایع دستی، کافه‌ها، گالری‌ها و موزه‌ها)		
	۱۳٫۵۴	۵۲	اشاره به مرمت مجموعه و بازسازی‌های اخیر انجام شده		
	۱۰٫۹۳	۴۲	فضاهایی مخصوص نشستن در داخل سراها و حیاط‌های مجموعه		
	۹۸٫۹۵	۳۸۰	تصویر بخش‌های مختلف از مجموعه	۲۲	
	۶۵٫۳۶	۲۵۱	تصویر خاطرات کودکی در خانه‌های قدیمی (خانه پدر بزرگ و مادر بزرگ)		
	۴۷٫۳۹	۱۸۲	تصویری از خاطرات شخصی فرد در زمان حضور در مجموعه		
	۲۷٫۸۶	۱۰۷	تصویر خاطرات کودکی فرد از تجربه مجموعه		
	۲٫۶۰	۱۰	تصاویری از فیلم‌های سینمایی دیده شده به وسیله مخاطب با محل فیلمبرداری مشابه به مجموعه تاریخی سعدالسلطنه		

۵۶

شماره سی‌ودو

پاییز ۱۳۹۸

فصلنامه

علمی-پژوهشی

مطالعات

شهری

پژوهشی

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

بازتاب نقش نشانه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

بازتاب نقش نشانه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

بازتاب نقش نشانه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

بازتاب نقش نشانه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

بازتاب نقش نشانه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

بازتاب نقش نشانه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

بازتاب نقش نشانه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

بازتاب نقش نشانه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

بازتاب نقش نشانه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

بازتاب نقش نشانه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

بازتاب نقش نشانه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

	۹۸,۱۷	۳۷۷	معماری شاخص و منحصربه‌فرد و هماهنگ با ارزش‌های فرهنگ سنتی در خصوص بناهای تاریخی (هماهنگی مجموعه با بافت تاریخی اطراف خود، بزرگی درب‌ها و پنجره‌های قدیمی، حیاط‌ها و مصالح به کار رفته، تنوع در رنگ و نورپردازی)	۲۴	
	۷۳,۴۳	۲۸۲	تو در تو بودن و ارتباط پیوسته و یکپارچگی بخش‌های مختلف (شکل‌گیری تصاویر متوالی در ذهن به واسطه شکل فیزیکی مجموعه)		
	۷۲,۳۹	۲۷۸	خاطرات شکل گرفته با دوستان (اشاره به فضای دنج برای ملاقات‌ها، برخورد‌ها و شکل‌گیری خاطرات)		
	۵۸,۳۳	۲۲۴	رویدادها و وقایع شهری (مراسم‌های ملی)، نمایشگاه‌های هنری و حضور ساده افشار مختلف جامعه		
	۲۲,۱۳	۸۵	احساس متفاوت از تجربه بساوابی فضا (نوع سنگفرش بخش‌های مختلف، احساس خنکی در فضا به سبب مصالح و فرم معماری)		
	۱۲,۲۲	۴۷	احساس متفاوت از تجربه بویایی فضا (بوی مصالح به کار رفته، پوشش گیاهی مجموعه)		
	۸,۰۷	۳۱	احساس متفاوت از تجربه شنوایی فضا (پرنندگان، چرخ‌دستی‌ها، غرفه‌های قلم‌زنی، فرش بافی و ...)		
	۹۶,۶۱	۳۷۱	بافت تاریخی و قدیمی مجموعه	۲۵	ماندگاری بر اساس توجه ویژگی‌ها و نشانه‌های مکان
	۷۶,۳۰	۲۹۳	فضایی ساده، دنج راحت و خودمانی (عدم احساس خستگی در ساعات طولانی حضور در مکان)		
	۶۹,۰۱	۲۶۵	فضایی با قابلیت جذب گروه‌ها و افشار مختلف (سالن‌ندان، جوانان، کودکان، هنرمندان، دانشجویان و ...)		
	۴۳,۷۵	۱۶۸	زیبایی ظاهری		
	۴۰,۱۰	۱۵۴	تجمع کاربری‌های هنری (غرفه‌های خطاطی، مجسمه‌سازی و صنایع دستی)		
	۳۹,۴۲	۱۱۳	تجربه سکوت و هیاهو در بخش‌های مختلف (مشاهده هیاهو و فعالیت و زندگی شهری در برخی قسمت‌های مجموعه در عین سکوت و آرامش بخش‌های دیگر بنا)		
	۲۲,۱۳	۸۵	امکان مشاهده ساخت آثار هنری و صنایع دستی		
	۲۰,۰۵	۷۷	فرارگیری در بافت تاریخی شهر و موقعیت ویژه به لحاظ دسترسی به سایر بناهای تاریخی مجاور مجموعه (بازار بزرگ قزوین، مسجدالنبی و ...)		
	۸,۸۵	۳۴	قابل دسترسی در ساعات مختلف		
	۱,۳۰	۵	احساس مشترک با بازدیدکنندگان در مورد انتخاب مجموعه برای گذران اوقات فراغت و آرامش		
۰,۷	۳	پاکیزگی			
	۸۹,۰۶	۳۴۲	آرامش و دنج بودن	۲۶	
	۸۴,۶۳	۳۲۵	ویژگی‌های خاص فضایی و نشانه‌های هر بخش و آگاهی فرد از موقعیت در مجموعه (هر یک از سراها در عین هماهنگی با کل مجموعه دارای نشانه‌ها و ویژگی‌هایی هستند که منجر به تشخیص مخاطب از موقعیت مکانی خود می‌شوند.)		
			-درخت بید مجنون و حوض حیاط شترخان		
			-نورگیری‌های سقفی گذر اصلی (راسته وزیر)		
			-درخت ارغوان و جوی آب حیاط قهرمانی		
			مجسمه و آرایش حجره‌های حیاط نگارالسلطنه		
			وسعت حیاط و آرایش حجره‌های حیاط سعدالسلطنه		
	۸۰,۹۸	۳۱۱	معماری سنتی مجموعه و ارتباط با گذشته تاریخی و ارزش‌های فرهنگی فرد (علاقه شخصی به مشاهده بناهای تاریخی)		
	۶۱,۹۷	۲۳۸	بافت اجرایی یکپارچه و هماهنگ		
	۴۹,۴۷	۱۹۰	نورپردازی هماهنگ با محتوای تاریخی مجموعه		
	۴۵,۵۷	۱۷۵	پیوسته بودن مسیرهای حرکتی و فضاها و ارتباط یکپارچه آنها در ذهن، سیال بودن فضا		
	۱۳,۵۴	۵۲	نماهای جذاب دارای هماهنگی در مصالح و ارتفاع		
	۱۱,۴۵	۴۴	تنوع تجربه فضایی (درک سکوت و هیاهو در بخش‌های مختلف مجموعه)		
۷,۰۳	۲۷	شرایط محیطی ویژه به سبب ترکیب فضاهای باز و بسته (حیاط‌ها، سراها و دالان‌های سرپوشیده)			
۵,۴۶	۲۱	موسیقی فضا (صدای فضا)			
	۸۸,۷۹	۳۲۵	احساس تعلق و هویت (ارتباط با گذشته تاریخی و فرهنگی)	۳۰	ممزوج شدن با ارزش‌های انسان و تجارب او
	۸۰,۳۲	۲۹۴	آرامش		
	۷۵,۱۳	۲۷۵	هماهنگی با ارزش‌های فرهنگی و سلیقه سنتی جامعه		
	۷۱,۸۶	۲۶۳	صمیمیت فضا به دلیل مشاهده افراد از طبقات متفاوت جامعه		
	۷۰,۲۱	۲۵۷	قابلیت شناسایی و آگاهی از بخش‌های مختلف مجموعه		
	۶۵,۸۴	۲۴۱	امکان انجام فعالیت‌های مختلف (مطالعه، بحث و گفت‌وگو، نقاشی، عکاسی و سایر فعالیت‌های هنری و ...)		
	۴۴,۲۶	۱۶۲	دوری از هرج و مرج فضای شهری		
	۳۶,۳۳	۱۳۳	امنیت		
	۲۳,۴۹	۸۶	تجربه فضایی غنی از حضور توأمان طبیعت و معماری		
	۲,۸۲	۱۴	تجربه احساس خنکی (نوع مصالح و پوشش سقف مجموعه)		
۴,۶۸	۱۸	-			
			۳۶۶ نفر	بله	۹۵,۳٪
					خیر/۱۸ نفر

۵۷

شماره سی و دوم

پاییز ۱۳۹۸

فصلنامه علمی-پژوهشی

مطالعات شهر

شهر

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

باتفاق نقش شاه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

باتفاق نقش شاه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

باتفاق نقش شاه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

باتفاق نقش شاه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

باتفاق نقش شاه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

باتفاق نقش شاه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

جدول شماره ۹: نتایج آماری مرتبط با نقشه‌شناختی (بررسی کروکی‌های ترسیم‌ی)

نمونه‌هایی از کروکی‌های ترسیم‌ی	نمونه‌ای از مؤلفه‌های برداشت شده از ترسیمات انتخابی به صورت تصادفی ساده با توالی ۲۰ عددی	گزینه‌های متفاوت حاصل از ترسیم کروکی بر اساس تکرار هر گزینه	تکرار	نسبت	تکرار	نسبت
	-تمایش پیوستگی و ارتباط مسیرها -توجه به شکل هندسی و تناسبیات. -تنوع بسیار در انتخاب بخش‌های مختلف برای فعالیت‌های متفاوت (قدم زدن، مکت، توقف و ...)	نمایش صحیح مسیرهای حرکتی	۷۳٫۹۵	۲۸۴		۲۰
		توجه به شکل هندسی بخش‌های مختلف	۵۸٫۰۷	۲۲۳		
	-جانمایی صحیح و بیان عناصر شاخص فضاها (مسیرآب، باغچه‌ها، مسیر فرعی، رواق‌ها، همجواری یا مسجد و ...)	توجه به عناصر شاخص و نشانه‌های فضایی هر قسمت از مجموعه مانند حوض، مسیر آب، انبوه درختان، غرفه‌ها، سکوه‌های نشستن، درب‌های بزرگ هر یخت، تابش نور طبیعی از سقف، تعدد رواق‌های ورودی، مجسمه، دسترسی‌های فرعی هر بخش و ...	۵۳٫۱۲	۳۰۴		۴۰
		جانمایی صحیح فضاها با رعایت ویژگی‌های کالبدی مانند عقب رفتگی‌ها، اختلاف سطوح و کشیدگی‌ها	۵۱٫۰۴	۱۹۶		
	-جانمایی صحیح و بیان عناصر شاخص در فضاها (اختلاف سطح، فضای سبز، گذر فرعی، رواق‌ها، حجره‌ها، همجواری یا مسجد و ...)	رعایت تناسب میان حیاط‌ها و مسیرها	۳۹٫۹۴	۱۱۵		۶۰
		تعریف امتداد بصری برای مخاطب یا نورپردازی ویژه	۹۵٫۵۷	۳۴۷		
	-تنوع در انتخاب بخش‌های مختلف برای فعالیت‌های متفاوت (قدم زدن، خلوت، مکت، توقف و ...)	چهارسوق قیصریه	۸۸٫۵۴	۳۴۰		۸۰
		اشاره به نقش برجسته یا مضمون داستان‌های شاهنامه بر دیوار چهارسوق، دنج بودن، خنکی هوا، شکوه، تزئینات سقف گنبدی شکل، مشاهده حرکت و حضور مردم از چهارسوق در حیاط اصلی	۸۰٫۴۶	۳۰۹		
	-تمایش پیوستگی و ارتباط مسیرها -توجه به شکل هندسی و تناسبیات -جانمایی صحیح و بیان عناصر شاخص در فضاها (مسیرآب، گذر فرعی، رواق‌ها، همجواری یا مسجد و ...)	حیاط سعدیه	۴۵٫۸۸	۱۷۶		۱۰۰
		دنج بودن، پوشش گیاهی انبوه و قابل توجه	۳۰٫۷۲	۱۱۸		
	-تنوع در انتخاب بخش‌های مختلف برای فعالیت‌های متفاوت (قدم زدن، مکت، توقف و ...)	رواق‌های انتهای راسته وزیر	۱۰٫۶۷	۴۱		۱۲۰
		تعریف امتداد بصری برای مخاطب، هماهنگی رواق‌ها با یافت تاریخی اطراف و یادآوری تصاویر ذهنی مربوط به گذشته	۲۳٫۹۵	۹۲		
	-تمایش پیوستگی و ارتباط مسیرها -توجه به شکل هندسی و تناسبیات -بیان عناصر شاخص در فضاها (حجره‌ها، فضای سبز، گذر فرعی، تنها در ترسیم شماره ۱۴۰)	دسترسی ویژه برای اتصال به بازار بزرگ قزوین، مسجدالنبی و خیابان امام، نورپردازی ویژه، تاریخی بودن به سبب فرم سقف و نورگیرهای سقفی، یادآوری خاطرات و حسن نوستالژی به دلیل گذر از راسته در گذشته (دوران کودکی)	۹۷٫۶۵	۳۷۵		۱۴۰
		دنج بودن، سکوت و آرامش و وسعت و سقف گنبدی یا شکوه	۹۴٫۷۵	۳۶۰		
	-تنوع در انتخاب بخش‌های مختلف برای فعالیت‌های متفاوت (قدم زدن، خلوت و ...)	چهارسوق کوچک راسته وزیر	۴۳٫۴۸	۱۶۷		۱۶۰
		دنج بودن، تزئینات سقف گنبدی شکل و نورپردازی ویژه	۳۶٫۷۱	۱۴۱		
	-تمایش پیوستگی و ارتباط مسیرها -توجه به شکل هندسی و تناسبیات -جانمایی صحیح و بیان عناصر شاخص در فضاها، ترسیم (۱۲۰)، مسیرآب در حیاط، رواق‌ها، همجواری یا مسجد، مسیر فرعی، عقب رفتگی‌ها، ترسیم (۱۴۰)، مسیر فرعی و سکوه‌های نشستن	حیاط سعدالسلطنه	۳۶٫۷۱	۱۴۱		۱۸۰
		رعایت و هم‌هنگی حجره‌ها، نورگیرهای سقفی	۷٫۰۳	۲۷		
	-تنوع در انتخاب بخش‌های مختلف برای فعالیت‌های متفاوت (قدم زدن، خلوت و ...)	چهارسوق کوچک راسته وزیر	۹۴٫۲۷	۳۴۲		۲۰۰
		عقب رفتگی از راسته وزیر و سکوهایی برای نشستن رضوی	۵۵٫۴۶	۲۱۳		
	-جانمایی صحیح و بیان عناصر شاخص در فضاها، ترسیم (۱۶۰)، مسیرآب در حیاط قهرمانی، ترسیم (۱۸۰)، مسیرهای فرعی، رواق‌ها و مسیرآب در حیاط قهرمانی	چهارسوق قیصریه و دلان آن	۹۱٫۴۰	۳۵۱		۲۲۰
		دنج و خلوت	۵۴٫۴۲	۲۰۹		
	-تمایش پیوستگی و ارتباط مسیرها -توجه تسی به شکل هندسی و تناسبیات -جانمایی صحیح و بیان عناصر شاخص در فضاها، ترسیم (۲۰۰)، نمایش درختان و طبیعت، رواق‌ها، ترسیم (۲۲۰)، مسیرهای فرعی، نمایش مختصر فضای سبز، رواق‌ها و حجره‌ها	حیاط سعدالسلطنه	۱۷٫۴۴	۶۷		۲۴۰
		ارتباط با طبیعت، وسعت و بزرگی	۹۳٫۱۸	۳۵۴		
	-تنوع بسیار در انتخاب بخش‌های مختلف برای فعالیت‌های متفاوت (قدم زدن، خلوت، مکت، توقف و ...)	سکوه‌های نشستن، احساس خنکی با قرارگیری زیر سقف گنبدی شکل، دسترسی راحت به مسیرهای ورود و خروج	۸۶٫۴۵	۳۳۲		۲۶۰
		نشانه شاخص در مجموعه، شناخت آسان و راحتی دسترسی به آن، دنج بودن، سکوه‌های نشستن، احساس خنکی با قرارگیری زیر سقف گنبدی شکل	۵۵٫۹۸	۲۱۵		
	-جانمایی صحیح و بیان عناصر شاخص در فضاها، ترسیم (۲۰۰)، نمایش درختان و طبیعت، رواق‌ها، ترسیم (۲۲۰)، مسیرهای فرعی، نمایش مختصر فضای سبز، رواق‌ها و حجره‌ها	حیاط سعدالسلطنه	۲۷٫۶۰	۱۰۶		۲۸۰
		میلان و فضای نشستن، ارتباط با طبیعت	۱۱٫۱۹	۴۴		
	-تنوع بسیار در انتخاب بخش‌های مختلف برای فعالیت‌های متفاوت (قدم زدن، خلوت، مکت، توقف و ...)	چهارسوق قیصریه	۹۶٫۳۵	۳۷۰		۳۰۰
		بانشکوه، سقف گنبدی به همراه تزئینات کاربردی و کاشیکاری، انعکاس صدا	۹۲٫۹۶	۳۵۷		
	-تنوع بسیار در انتخاب بخش‌های مختلف برای فعالیت‌های متفاوت (قدم زدن، خلوت، مکت، توقف و ...)	حیاط سعدالسلطنه	۵۵٫۹۸	۲۱۵		۳۲۰
		تأثیر نور طبیعی از سقف، امتداد بصری به واسطه فرم کشیده و قرینه	۲۷٫۶۰	۱۰۶		

۱۶	چهارسوق کوچک راسته وزیر	سقف گنبدی، تابش نور از سقف، تزئینات کاشیکاری و کاربندی سقف	۳۲۲	۸۳,۸۵
	سرای قیصریه	ریتم و امتداد بصری ایجاد شده به واسطه حجره‌ها و تابش نور طبیعی از سقف	۲۱۶	۵۶,۲۵
	حیاط سعدالسلطنه	حضور و تجمع بیشتر مردم (زیبایی به واسطه حس سرزندگی)	۱۹۷	۵۱,۳۰
	راهرو منتهی به حیاط شترخان	حرکت از تیرگی به روشنی، مشاهده طبیعت زیبای حیاط	۵۸	۱۵,۱۰
۱۷	حیاط قهرمانی	پوشش گیاهی انبوه و مسیر حرکت آب	۴۶	۱۱,۹۷
	حیاط شترخان	پوشش گیاهی انبوه و حضور آب	۳۸	۳,۱۱
	چهارسوق قیصریه	دنج و خلوت بودن، نورپردازی ویژه به سبب تابش نور از سقف گنبدی شکل و بازتاب آن از سطح کاشی‌های سقف	۳۷۴	۹۷,۳۹
	راسته وزیر	چشم‌انداز بصری زیبا و نورپردازی ویژه، قرینه بودن فضا دنج بودن، عقب رفتگی از راسته اصلی و تعریف فضای نشستن، نورپردازی ویژه و تابش نور طبیعی از سقف	۳۵۱	۹۱,۴۰
۱۸	چهارسوق کوچک راسته وزیر	عمق بصری از ابتدای مسیر تا انتها یا پشت سر گذاشتن سه حیاط به صورت متوالی	۲۴۸	۶۴,۵۸
	حیاط قهرمانی	پوشش گیاهی انبوه و حضور آب	۳۸	۹,۸۹
	حیاط شترخان	پوشش گیاهی انبوه و حضور آب	۱۷	۴,۴۲
	راسته وزیر	برای منتهی شدن به چهارسوق و نورپردازی ویژه از سقف و وقف و تعریف سلسله مراتب حرکتی	۳۸۲	۹۹,۴۷
۱۹	چهارسوق کوچک راسته وزیر	منتهی شدن به چهارسوق و نورپردازی ویژه از سقف و ریتم تعریف شده به وسیله حجره‌ها، رسیدن به حیاط سعدالسلطنه	۲۰۱	۵۳,۳۴
	حیاط سعدالسلطنه	سکوهایی برای نشستن، وسعت و طبیعت	۱۸۴	۴۷,۹۱
	حیاط شترخان	منتهی شدن به چهارسوق و نورپردازی ویژه از سقف تا رسیدن به حیاط اصلی	۱۸۱	۴۷,۱۳
	حیاط سعدیه	دنج و خلوت بودن ارتباط با طبیعت و پوشش گیاهی انبوه	۱۲۶	۳۳,۸۱
۲۰	چهارسوق کوچک راسته وزیر	سکوهایی برای نشستن، وسعت و تماشای حضور مردم و مراسم‌ها	۳۷۵	۹۷,۶۵
	حیاط سعدالسلطنه	سکوهایی برای نشستن، احساس خنکی، مشاهده مردم	۳۴۷	۹۵,۵۷
	حیاط شترخان	دنج، سکوهایی برای نشستن، احساس خنکی، مشاهده مردم	۷۶	۱۹,۷۹
	سرای قیصریه	دنج، سکوهایی برای نشستن، قرارگیری در راسته اصلی و تماشای حضور مردم	۲۱	۵,۴۶

انطباق فرد و محیط به دلیل بازتابش و احساس

ساده با توالی ۲۰ عددی با شماره‌های (۳۰۰، ۳۲۰، ۳۴۰، ۳۶۰، ۳۸۰، ۴۰۰، ۴۲۰، ۴۴۰، ۴۶۰، ۴۸۰، ۵۰۰، ۵۲۰، ۵۴۰، ۵۶۰، ۵۸۰، ۶۰۰، ۶۲۰، ۶۴۰، ۶۶۰، ۶۸۰، ۷۰۰، ۷۲۰، ۷۴۰، ۷۶۰، ۷۸۰، ۸۰۰، ۸۲۰، ۸۴۰، ۸۶۰، ۸۸۰، ۹۰۰، ۹۲۰، ۹۴۰، ۹۶۰، ۹۸۰، ۱۰۰۰) در قالب (۱۹ نمونه ترسیمی)، معرفی و در جدول شماره ۹ آنالیز گردیده‌اند.

با توجه به برداشت کروکی‌های ترسیمی در جدول شماره ۹، براساس ترسیم یکپارچه بخش‌های مختلف مجموعه، جانمایی صحیح، ارتباط و درک مسیرهای حرکتی، در نظر داشتن شکل، تناسبات و ساختار کالبدی فضاها و نیز توانایی مخاطب در انتخاب هر نقطه از فضا برای هدف و فعالیتی خاص بر حسب حالات روحی و احساسی خود (قدم‌زدن، قرارهای دوستانه، مکث و نشستن، تأمل و خلوت، تعامل با فضا و...)، می‌توان نتیجه گرفت که مکان در انطباق با فرد و تعامل با احساسات و عواطف او و نیز در شکل دهی به ذهنیت و رفتار مخاطب در مجموعه به گونه‌ای

۴,۷۵. بررسی داده‌های حاصل از کروکی‌های ترسیمی (نقشه‌شناختی)

با توجه به اهمیت پرسش‌های مرتبط با بخش نقشه‌شناختی به وسیله پرسش‌شوندگان، ترسیم کروکی‌ها در محدوده مورد بررسی انجام شده تا مخاطب فضا ضمن تمرکز بر ترسیم کروکی مجموعه به طور همزمان دقت کافی را در برداشت‌های خود از بخش‌های مختلف داشته باشد. با توجه به حجم جامعه نمونه که بیشتر بدان اشاره شد، ۳۸۴ کروکی به وسیله پرسش‌شوندگان ترسیم گردید. در جدول شماره ۹ ویژگی‌های شاخص کروکی‌ها و گزینه‌های متفاوت در پاسخ به سئوالات نقشه‌شناختی، به تفصیل مطرح و داده‌های برداشت شده از نقشه‌های شناختی در قالب فراوانی نسبی، برگرفته از تکرار مؤلفه‌ها در نقشه‌ها ارائه شده‌است و در این راستا، نمونه‌ای از کروکی‌های ترسیمی، به صورت تصادفی

از آزمون همبستگی اسپیرمن^۱ از دسته آزمون‌های پارامتریک استفاده می‌شود. این آزمون رابطه میان متغیرها را مورد بررسی قرار داده و نشان دهنده آن است که تمامی مؤلفه‌های نشانه‌شناسی انتخاب شده دارای رابطه معنادار با دریافت مفهوم اصیل مکان هستند. در جدول شماره ۱۱ نتایج آزمون اسپیرمن با سطح خطای ۰٫۰۱ محاسبه شده است. با توجه به این که مقدار سطح معناداری کوچکتر از ۰٫۰۱ به دست آمده، می‌توان چنین نتیجه گرفت که میان تمام مؤلفه‌های نشانه‌شناسی در حوزه‌های مختلف اجتماعی- رفتاری و فردی-ذهنی از نظر نمونه مورد مطالعه رابطه معنادار و مطلوب وجود دارد. به این ترتیب هر یک از مؤلفه‌های انتخابی در هماهنگی با هم و به صورت مجزا یا توأم می‌توانند در دریافت سطوح عمیق‌تر مکان مؤثر واقع شوند.

موفق عمل کرده و حضوری پررنگ را در حافظه و ادراک ذهنی فرد از تجربه فضایی داراست.

۴٫۶. نتیجه آمار استنباطی پرسش‌های بسته

پیش از انتخاب نوع آزمون برای تحلیل استنباطی داده‌ها، از آزمون کولموگوروف-اسمیرنوف^۱ به عنوان ملاک تشخیص پارامتریک یا ناپارامتریک بودن نوع آزمون استفاده شده است. با در نظر داشتن سطح خطای ۰٫۰۵، با توجه به این که مقدار سطح معناداری در جدول شماره ۱۰، کوچکتر از ۰٫۰۵ به دست آمده، آزمون در سطح خطای مشخص شده معنادار بوده و از آزمون ناپارامتریک برای تحلیل استنباطی داده‌ها استفاده می‌شود. با توجه به موضوع پژوهش و لزوم آگاهی از ارتباط بین متغیرها

جدول شماره ۱۰: نتایج آزمون کولموگوروف-اسمیرنوف

	۲۷ و ۲۸ و ۲۹	۲۳	۲۰	۹ و ۱۰	۷	۴ و ۵	۳ و ۲ و ۱
حجم جامعه	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴
پارامترهای نرمال ^۳	میانگین ^۴	۱,۸۴۵۵	۱,۵۴۶۹	۱,۷۶۳۰	۱,۸۰۹۹	۱,۳۸۸۰	۱,۶۸۳۲
	انحراف معیار ^۵	۰,۶۴۳۵۳	۰,۵۳۴۸۶	۰,۵۷۲۲۸	۰,۵۱۰۰۱	۰,۵۳۸۷۹	۰,۶۱۹۷۷
حد اکثر اختلاف ^۶	مقدار مطلق ^۷	۰,۲۴۶	۰,۳۳۱	۰,۳۶۴	۰,۳۲۲	۰,۴۰۲	۰,۱۸۵
	مثبت ^۸	۰,۲۲۰	۰,۳۱۹	۰,۲۹۳	۰,۲۱۴	۰,۴۰۲	۰,۱۸۵
	منفی ^۹	-۰,۲۴۶	-۰,۳۳۱	-۰,۳۶۴	-۰,۳۲۲	-۰,۲۳۶	-۰,۱۳۵
آماره کلموگوروف-اسمیرنوف	۴,۸۱۹	۶,۴۷۹	۷,۱۲۷	۶,۳۱۸	۷,۸۸۴	۹,۳۱۱	۳,۶۲۸
سطح معناداری در وضعیت دو دامنه (معیار تصمیم) ^{۱۰}	....	....	....	....	....	....	....

جدول شماره ۱۱: نتایج آزمون اسپیرمن

مؤلفه‌های پژوهش	پرسش‌ها	۲۷ و ۲۸ و ۲۹	۲۳	۲۰	۹ و ۱۰	۷	۴ و ۵
تعاملات اجتماعی مشارکت عمومی زندگی اجتماعی	ضریب همبستگی ^{۱۱}	۰,۹۳۷**	۰,۸۹۶**	۰,۸۴۳**	۰,۹۰۵**	۰,۸۱۳**	۰,۶۹۷**
	سطح معناداری در وضعیت دو دامنه	....	....	....	....	....	....
	حجم جامعه	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴
هویت	ضریب همبستگی	۰,۷۱۳**	۰,۵۰۳**	۰,۴۵۱**	۰,۶۳۸**	۰,۶۸۵**	۰,۶۹۷**
	سطح معناداری در وضعیت دو دامنه	....	....	....	....	....	....
	حجم جامعه	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴
خاطره‌انگیزی	ضریب همبستگی	۰,۷۰۳**	۰,۷۲۵**	۰,۵۵۷**	۰,۶۵۰**	۰,۸۱۳**	۰,۶۸۵**
	سطح معناداری در وضعیت دو دامنه	....	....	....	....	....	....
	حجم جامعه	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴
انطباق فرد و محیط به دلیل برانگیختن واکنش و احساس	ضریب همبستگی	۰,۹۶۳**	۰,۷۴۲**	۰,۸۹۴**	۱,۰۰۰	۰,۶۵۰**	۰,۹۰۵**
	سطح معناداری در وضعیت دو دامنه	....	....	....	....	....	....
	حجم جامعه	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴
ماندگاری- تحت تأثیر تصور ذهنی و تجربه فضایی	ضریب همبستگی	۰,۸۸۰**	۰,۷۰۹**	۱,۰۰۰	۰,۸۹۴**	۰,۵۵۷**	۰,۸۴۳**
	سطح معناداری در وضعیت دو دامنه	....	....	....	....	....	....
	حجم جامعه	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴
ماندگاری بر اساس توجه و اهمیت ویژگی‌ها و نشانه‌های مکان	ضریب همبستگی	۰,۷۷۸**	۱,۰۰۰	۰,۷۰۹**	۰,۷۴۲**	۰,۷۲۵**	۰,۸۹۶**
	سطح معناداری در وضعیت دو دامنه	....	....	....	....	....	....
	حجم جامعه	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴
ممزوج شدن با ارزش‌های انسان و تجارب او	ضریب همبستگی	۱,۰۰۰	۰,۷۷۸**	۰,۸۸۰**	۰,۹۶۳**	۰,۷۰۳**	۰,۹۳۷**
	سطح معناداری در وضعیت دو دامنه	....	....	....	....	....	....
	حجم جامعه	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴

1 Kolmogorov-Smirnov
2 Spearman's Rho
3 Normal Parameters
4 Mean
5 Std. Deviation

6 Most Extreme Differences
7 Absolute
8 Positive
9 Negative
10 Sig. (2-tailed)
11 Correlation Coefficient

روزانه آنها، به صورت مطلوب ارزیابی می‌شود. در خصوص بررسی "انطباق فرد و محیط و برانگیختن واکنش و احساس" مربوط به پرسش‌ترسیمی پژوهش نیز می‌توان هماهنگی محیط و مخاطب را ابتدا به لحاظ درک ذهنی از تجربه فضایی با تحلیل کروکی‌های ترسیمی، به سبب ارائه تصویر روشن از ساختار فضایی و عناصر شاخص با رعایت تناسبات و ارتباطات فضایی، معنادار تلقی کرده و سپس در خصوص انطباق مکان با فرد، آگاهی پرسش‌شوندگان در خصوص انتخاب هر بخش با توجه به ویژگی‌های فضایی آن، برای رفتار و فعالیتی خاص چون (قدم زدن، تأمل، تفکر، مکث، نشستن، خلوت و...) را دال بر تجربه و درک عمیق مکان و انطباق آن با مخاطب براساس احساسات و انتظارات او از فضا دانست. توضیحات یاد شده براساس تحلیل ادبیات تحقیق و بیشترین فراوانی هر سؤال نسبت به پاسخ‌های شهروندان به مؤلفه‌های پژوهش مطرح شده است که بر مبنای آن می‌توان توجه به برداشت‌های ذهنی و ادراکی مخاطب، احساس وی از تجربه مکان و ابعاد تاریخی، فرهنگی و اجتماعی آن و حضور در حافظه جمعی و فردی شهروندان را از عوامل مشترک در بررسی مؤلفه‌های تحقیق دانست. عواملی که به وضوح بر ارتباط با نشانه‌شناسی مکان و مبانی رویکردهای نشانه‌شناسی اجتماعی و نشانه‌معناشناسی صحنه گذاشته و تأکید بر روابط شناختی، عاطفی، ذهنی و ادراکی را همراستا با ابعاد فرهنگی و اجتماعی مکان در بررسی لایه‌های عمیق‌تر معنایی در حوزه ارتباط فرد با محیط و به طور کلی فرآیند گذر از فضا به مکان، با اهمیت به شمار می‌آورد.

۶۱

شماره سی و دو

پاییز ۱۳۹۸

فصلنامه علمی-پژوهشی

مطالعات شهر

شهر

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

بازتاب نقش شاه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

بازتاب نقش شاه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

بازتاب نقش شاه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

بازتاب نقش شاه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

بازتاب نقش شاه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین

بازتاب نقش شاه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان

۵. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش دانش نشانه‌شناسی در حوزه مکان و محتوای معنادار آن و به طور کلی در فرآیند گذر از فضا به مکان شکل گرفته‌است. بدین ترتیب فرض پژوهش در راستای استفاده از دانش نشانه‌شناسی به عنوان نقش مکمل در خوانش دقیق‌تر مکان و ارتقای کیفی آن به واسطه روش تحقیق ترکیبی در تحلیل ادبیات و چارچوب نظری پژوهش و برداشت‌های حاصل از پرسشنامه بسته، باز در قالب مصاحبه، نقشه‌شناختی و نیز مشاهدات انجام شده، مورد ارزیابی قرار گرفته‌است. با توجه به ادبیات پژوهش در راستای ارتباطات یاد شده میان رویکرد نشانه‌شناسی اجتماعی و نشانه‌معناشناسی در نگرشی نشانه‌شناسانه به مفهوم مکان و نیز بررسی مؤلفه‌های مؤثر در ارتقای فضا به مکان، بررسی‌ها و مشاهدات انجام گرفته در محل نمونه مورد بررسی و با در نظر داشتن نمونه (مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین) به عنوان فضای شهری، متغیرهای پژوهش برای تنظیم پرسشنامه در هماهنگی با مقیاس عملکردی مجموعه و ویژگی‌های آن در پیوند با شهروندان مطرح شده و طیفی از کارکردهای مفهومی-معنایی و محسوس را شامل شده‌است. با توجه به ارزیابی پرسش‌های پژوهش می‌توان گفت رویکرد نشانه‌شناسی مکان به سبب ارتباط با تجارب حسی، عاطفی و ادراکی، خوانشی از سازه‌های اصلی مکان ارائه داده و در بررسی تصاویر ذهنی مخاطبان، همواره بازگشت به ابعاد فرهنگی،

طبق مدل مفهومی پژوهش، براساس مؤلفه‌های منتج از ادبیات تحقیق در خصوص تأثیر رویکرد نشانه‌شناسی در بررسی فضای ارتقا یافته به مکان، می‌توان مؤلفه‌های اصلی پژوهش را که در دو بخش کلی به کارکردهای مفهومی و ذهنی مکان و کارکردهای محسوس آن اشاره دارد، در مؤلفه‌های "احساس هویت و تعلق، خاطره‌انگیزی، انطباق و تعامل فرد با مکان، ماندگاری براساس ذهنیت فرد و ویژگی‌های مکان، ارتباط با ارزش‌های مخاطب و ابعاد اجتماعی مکان در خصوص ایجاد تعاملات و مشارکت اجتماعی و ارتباط با زندگی اجتماعی شهروندان" خلاصه نمود و با تکیه بر پاسخ‌های پرسشنامه در جدول‌های شماره ۸ و ۹ و تحلیل‌های نقشه شناختی، معناداری ارتباط نشانه‌شناسی با مؤلفه‌های انتخابی را چنین عنوان کرد: در مورد "احساس هویت"، ارتباط مجموعه سعدالسلطنه با گذشته تاریخی شهروندان در پیوند با ناخودآگاه نسبت به عصری تاریخی و هویت‌ساز در فضای شهری و خاطرات آنان در فضای تاریخی مشابه از دوران کودکی بیشترین اثرگذاری را دارا بوده است. در خصوص مؤلفه "خاطره‌انگیزی" می‌توان به قدمت مجموعه و عناصر خاطره‌انگیز و نوستالژیک مکان و تداعی خاطرات فرد از گذشته دور و نزدیک و تصاویر ذهنی او نسبت به خاطرات و رویدادهای رخ داده در محل اشاره داشت. مؤلفه "ماندگاری متأثر از پیش‌فرض‌ها و تجارب ذهنی" به دلیل پیوند مجموعه با تجارب و درک معماری شاخص مکان، احساسات شخصی در القای حس آرامش و ارتباط با حافظه تاریخی و خاطرات فرد نیز در دسته مؤلفه‌های ذهنی و مفهومی بررسی مکان از منظر نشانه‌شناسی قرار دارد. جنبه دیگری از "بررسی ماندگاری بر حسب ویژگی‌ها و نشانه‌های مکان" هم براساس معماری سنتی بنا و هماهنگی با ارزش‌های فرد، تصور ذهنی شفاف از فضا به واسطه درک پیوستگی و یکپارچگی مجموعه، رویدادهای شهری رخ داده در مکان (جشن‌ها و مراسم‌های ملی) و ماندگاری در حافظه جمعی شهروندان، قابلیت مکان در پذیرش ساده اقشار مختلف و در نتیجه آن صمیمیت و احساس راحتی در تجربه ذهنی و ادراکی مخاطب مطرح شده‌است. در خصوص "تعامل و مزج شدن مکان با ارزش‌ها و تجارب فرد" نیز می‌توان به ارتباط بنا با گذشته تاریخی شهروندان و احساس تعلق و هویت، هماهنگی با سلیقه سنتی و ارزش‌های فرهنگی و تاریخی جامعه به سبب قدمت مجموعه سعدالسلطنه و احساس آرامش از تجربه مکان و تنوع و انعطاف در انجام فعالیت‌های مختلف هنری، فرهنگی، اجتماعی و روزانه در راستای جذب و پذیرش اقشار مختلف اشاره داشت. در زمینه کارکردهای محسوس مکان و مؤلفه‌های "تعاملات اجتماعی، مشارکت عمومی و زندگی اجتماعی" نیز می‌توان وقایع و رویدادهای فرهنگی و اجتماعی مکان (مراسم‌ها و گردهمایی‌ها) و تأثیر آن در تعاملات اجتماعی افراد، مشارکت عمومی آنها در رویدادهای شهری و حضور در زندگی اجتماعی شهروندان را مطرح کرد که تأثیر این مهم با توجه به موقعیت مکانی مجموعه سعدالسلطنه در بافت تاریخی و همجواری با بازار بزرگ شهر، به دلیل ارتباط با زندگی روزمره شهروندان و حضور در متن زندگی

بررسی برداشت‌های ذهنی وی حاصل شود. با توجه به این که بررسی دقیق هویت، خاطره‌انگیزی، انطباق محیط با مخاطب و برانگیختن احساسات وی، ماندگاری و تعامل با ارزش‌های کاربر فضا که مؤلفه‌های پژوهش را در انطباق با نمونه مورد مطالعه تشکیل داده‌اند، وابسته به انسان و در توجه به برداشت‌های او قابل مطالعه بوده و از طرفی تأکید بر آموزه‌های مخاطب فضا، ذهنیت و برداشت‌های وی، ادراکات حسی و تجارب فرد، پیش‌فرض‌های ذهنی و آگاهی از بستر تاریخی، اجتماعی و فرهنگی را در نظر داشته‌است می‌توان رویکرد نشانه‌شناسی مکان را که در مسیر پژوهش با تمرکز بر ابعاد اجتماعی و معنایی صورت گرفته، به عنوان نقش مکمل در بررسی مؤلفه‌های مکان ساز فضا به حساب آورد و بدین ترتیب در مواجهه فرد با مکان و در پیرویه برقراری ارتباط بین عینیت و ذهنیت، صورت و محتوای مکان به واسطه فرد، به مدد رویکرد نشانه‌شناسانه خوانشی عمیق تراز برداشت و تعامل وی با محیط براساس ارتباط مکان با احساسات، تعلقات، تجارب و ذهنیت وی به دست آورد.

اجتماعی، تاریخی و هویتی مکان را مد نظر قرار داده‌است. نمودار شماره ۳ بررسی نقش رویکرد نشانه‌شناسی در مؤلفه‌های پژوهش را معرفی می‌کند. براساس نمودار، مخاطب فضا با در نظر داشتن تعلقات، برداشت‌های ذهنی ادراکی، پیش‌فرض‌ها و تجارب خود با مکان (مجموعه تاریخی سعدالسلطنه) و خصوصیات کیفی آن همچون حس تعلق و هویت، خاطره‌انگیزی، ماندگاری و تعامل با ارزش‌های مخاطب فضا، انطباق با مخاطب و برانگیختن احساسات وی مواجه و از طریق عوامل یاد شده به درک و برداشت مفاهیم و خصوصیات کیفی مکان اقدام می‌کند. برای بررسی نحوه مواجهه فرد و تعامل وی با مکان و نیاز به آگاهی از ابعاد شناختی، ذهنی، عاطفی، حافظه جمعی و فردی، تجارب، زمینه، ابعاد اجتماعی و فرهنگی با توجه به ماهیت آنها در دستیابی به لایه‌های عمیق معنایی، از رویکرد نشانه‌شناسی مکان و گستره آن در حوزه نشانه‌شناسی اجتماعی و نشانه‌معناشناسی استفاده شده تا خوانشی از ارتباط فرد با مفهوم اصیل مکان از میان پرسش‌ها، مصاحبات و تحلیل‌های نقشه شناختی در جهت

نمودار شماره ۳: بیان نقش نشانه‌شناسی در بررسی فرآیند گذر از فضا به مکان

- Fontanille, J. (2013). Paysages: le ciel, la terre et l'eau, Études de lettres, 1st time, No. 2, 231-246.
- Gawlikowska, A.P. (2013). From Semanticsto Semiotics. Communication of Architecture, Architecturae et Artibus, 5th time, No. 1, 51-61.
- Gieseking, J.J et al. (2014). The People, Place, and Space Reader, NewYork & London: Routledge.
- Gottdiener, M & Hutchison, R. (2006). The New Urban Sociology, United States: Westview Press.
- Gottdiener, M & Lagopoulos, A. (1986). The City and the Sign: An Introduction to Urban Semiotics, New York: Columbia University Press.
- Jencks, Ch & Kropf, K. (2018). Theories and Manifestoes of Contemporary Architecture,

References:

- Administration of cultural Heritage of Qazvin. (2016). [in Persian]
- Ando. T. (2016). Poetry of Space, Translated by Mohammad Reza Shirazi, Tehran: Fekre Now, 1nd publication. [in Persian]
- Ansari, M. (2014). Phenomenology of Place Hermeneutics, Abadan:Porsesh, 1nd publication. [in Persian]
- Daneshpajouh, H & Modiri, E. (2014). Identity, Place and Place Marking, Tehran:Azarakhsh. [in Persian]
- Fakouhi, N.(2004). Urban Anthropology, Tehran: Ney, 2nd publication. [in Persian]

as a cultural-historical phenomenon, Tallinn: TLU Press.

- Polic, M et al. (2005). A cognitive map of Slovenia: Perceptions of the regions, *International Journal of Psychology*, 40th time, No. 1, 27-35.
- Pourjafar, M.R et al. (2009). Recognition of the Meaning Effect on Perpetuity of Place: A Case Study of Hawraman-E-Takht village in Kurdistan, *Journal of Housing And Rural Environment*, 28th time, No. 125, 2-17. [in Persian]
- Ramzy, N.Sh. (2013). Visual language in Mamluk architecture: A semiotic analysis of the Funerary Complex of Sultan Qaitbay in Cairo, *Frontiers of Architectural Research*, 2nd time, No. 3, 338-353.
- Relph, E. (2010). Place and Placelessness, Translated from English: Mohammad Reza Noghshan Mohammadi et al, Tehran: Armanshahr, 1st publication. [in Persian]
- Rénier, A. (2008). Les espaces opérateurs de la sémiotique architecturale, *Actes Sémiotiques* [Online]. No. 111.
- Sasani, F. (2011). Articles of The Seventh Seminar on the Semiotics: Semiotics of Place, Tehran: Sokhan, 1st publication. [in Persian]
- Shairi, H. R. (2013). *Visual Semiotics*, Tehran: Sokhan, 1st publication. [in Persian]
- Shakuie, H. (2006). New trends in philosophy of geography, Tehran: Gitashenasi Geographical and cartographic Institute, Vol(1), 8th publication. [in Persian]
- Šidanin, P. (2007). On Lynch's and post-lynchians theories, *Facta Universitatis Series: Architecture and Civil Engineering*, 5th time, No.1, 61-69.
- Sojoodi, F. (2008). *Functional Semiotics*, Tehran: Elm Publication, 1st publication. [in Persian]
- Stahl, G. (2009). *Urban Signs/Signs of the Urban: Of Scenes and Streetscapes*, *Culture Unbound*, 1st time, 249–262.
- Zeile, P et al, (2015). Urban emotions: benefits and risks in using human sensory assessment for the extraction of contextual emotion information in urban planning, Edited by Stan Geertman et al, *Planning Support Systems and Smart Cities*. (pp.209-255), Cham: Springer.
- URL1: Google Maps (7, 15, 2017): [https://www.google.com/maps/place/Sa'd al-Saltaneh+Caravanserai](https://www.google.com/maps/place/Sa'd+al-Saltaneh+Caravanserai)
- URL2: Qazvin Municipality (6, 20, 2018): <http://farhangi.qazvin.ir>
- Translated by Ehsan Hanif, Tehran: Fekre Now, 1st publication. [in Persian]
- Kuznetsova, K.J. (2011). *Architectural Space and Greimassian Semiotics*, *Socialiniu Mokslu Studijos*, 3rd time, No. 4, 1269-1280.
- Lagopoulos, A. (2009). The social semiotics of space: Metaphor, ideology, and political economy, *Semiotica journal*, No. 173, 169–213.
- Leach, N(Ed.). (2005). *Rethinking architecture: a reader in cultural theory*, London and New York: Taylor & Francis.
- Linda, S & Kolomyeytsev, A. (2014). *Semiotics of the City's Pedestrian Space*, *Środowisko mieszkaniowe housing environment*, No. 13, 125-129.
- Littlejohn, S.W. (2005). *Theories of human communication*, Translated from English: Seyed Morteza Norbakhsh & Seyed Akbar Mir Hosseini, Tehran: Jungle Publications. [in Persian]
- Määttänen, P. (2007). *Semiotics of space: Peirce and Lefebvre*, *Semiotica journal*, No. 166, 453-461.
- MahmoudiNejad, H. (2009). *Space and Place in Urban Design*, Tehran: Tahan: Helle, 1st publication. [in Persian]
- Martin, B & Ringham, F.(2000). *Dictionary of Semiotics*, London & New York: Cassell.
- Mehralzadeh, Y & Chinipardaz, R. (2005). *Methods of data and hypothesis testing in social sciences and management using spss for window*, Tehran: Ayizh. [in Persian]
- Mohammadzadeh, M.N. (2006). *The Memorable Memorial*, Qazvin: Administration of cultural Heritage of Qazvin, 1st publication. [in Persian]
- Mojabi, S.M. (2009). *In search of urban identity of Qazvin*, Tehran: Department of Housing and Urban Development, Urban Planning and Architecture research center, 1st publication. [in Persian]
- Najafi, M & Kamal Bin Mohd Shariff, M. (2011). *The Concept of Place and Sense of Place In Architectural Studies*, *International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, 5th time, No. 8, 1054-1060.
- Nesbitt, K. (2015). *Theorizing a New Agenda for Architecture: An Anthology of Architectural Theory 1965 – 1995*, Translated by Mohammad Reza Shirazi, Tehran: Ney, 7th publication. [in Persian]
- Pilshchikov, I. (2015). *Urban Semiotics: the city*